

УКРАЇНА і ПОЛЬЩА

**УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ**

Брошура створена за матеріалами виставки
Українського інституту національної пам'яті
«100 років сусідства. Україна і Польща»

Автори:

Володимир В'ятрович,
Ярослав Файзулін,
Вікторія Яременко,
Сергій Рябенко,
Максим Майоров,
Любов Крупник,
Віталій Бака

Укладач карт:

Дмитро Вортман

У брошурі використані матеріали з фондів:

Архіву Центру досліджень визвольного руху
Галузевого державного архіву Служби безпеки України
Музею Української революції 1917-1921 років
Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»
Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України
Центрального державного історичного архіву України у м. Львові
Instytut Pamięci Narodowej
Narodowe Archiwum Cyfrowe
Особистих архівів Віталія Скальського, Ярослава Тинченка, Юрія Гаврилюка,
Дмитра Понамарчука, Богуміли Бердиховської.

На початку ХХ ст. на політичній карті світу не було ані України, ані Польщі. Натомість були імперії – Російська, Німецька та Австро-Угорська. Деякі прикордонні провінції цих монархій як українці, так і поляки вважали своїми землями.

Парафіяни православного собору Св. Володимира Великого в селі Березне на Холмщині. Влітку 1938 р. польська влада зруйнувала собор. Українська громада за одну ніч відбудувала каплицю з цегли і дощок зруйнованого храму. Нині село Березне належить до Холмського повіту Люблінського воєводства Польщі

У свідомості поляків національною катастрофою стали три поділи Речі Посполитої – 1772, 1793 і 1795 років. Діячі національного руху вважали справедливим відновлення Польщі у межах перед першим поділом 1772 року. Така Польща доходила на сході до Дніпра і Кодими.

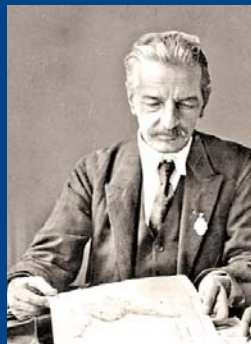
Українці зважали не так на історію, як на етнографію, хоч і пам'ятали про часи Русі та козацької державності. Своїми вважали всі землі, де

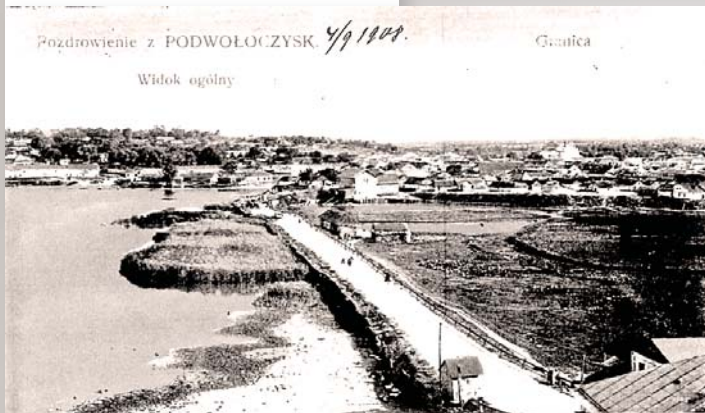
Леськівський палац – родовий маєток панів Даховських (фото поч. ХХ ст.). Поляки Даховські володіли Леськовим та навколишніми селами з 1770-х до 1917 р. За російським переписом 1897 р. польська мова була рідною для 3,4% населення Волинської, Подільської та Київської губерній. Нині село Леськове належить до Монастирищенського р-ну Черкаської обл.

**«Проженем ворога з Помор'я
Заблищить вольності квіт
Польща від моря до моря
Гляне зраділо на світ
Львів знов зустріне синів своїх
З усіх світу сторін
Повернуться Львівські Орлята
Забринить радісно дзвін»**

з польського військового маршу «Діти Львова»

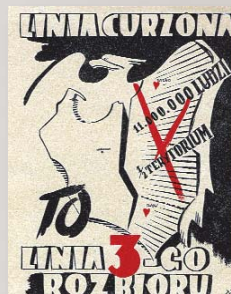
Еугеніуш Ромер та Степан Рудницький – видатні картографи і теоретики геополітики, найголовніші твори яких побачили світ приблизно в один час. Ромер доклався до візуалізації простору Польщі напередодні здобуття нею незалежності. Те саме зробив Рудницький для України. За іронією долі Ромер народився у Львові (нині Україна), а Рудницький – в Перемишлі (нині Польща).

Річкою Збруч до I Світової війни проходив східний кордон Австро-Угорщини, а у міжвоєнний період – східний кордон Польщі. На листівці поч. ХХ ст. показане селище Підволочиськ на правому березі Збруча. За мостом розташоване місто Волочиськ. Нині це Тернопільська і Хмельницька області України

Місто Перемишль на поштовій картці поч. XX ст. Посеред міста протікає річка Сян, згадана у вірші Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна», як західна межа України. У 1939–1941 рр. по Сяну проходив кордон між радянською Україною та окупованою німцями Польщею. Північна частина Перемишля контролювалася нацистами, а південна – комуністами

Плакат, що подає встановлення кордону Польщі по «лінії Керзона» після II Світової війни як чергове розчленування держави. Польський уряд у вигнанні та вірні йому структури підпілля не визнали переходу «східних кресів» до складу СРСР. Колишні польські міста Львів та Вільно (Вільнюс), які опинилися на радянському боці, позначені серцями

«Сталін вирівнює»: ілюстрація з сатиричного журналу УПА «Український перець» (1945). Післявоєнний кордон піддавали критиці не лише польські, а й українські підпільники. На захід від «лінії Керзона» залишилися українські Холм, Ярослав, Перемишль, Сянік...

вони складали компактну більшість населення. Етнографічна Україна на заході доходила до річок Вепр і Сян, а лемківські села розташовувалися ще західніше.

Конфлікт принципів породжував територіальну суперечку. Обидва національні рухи претендували на східну частину австрійської провінції Галичина із центром у Львові.

У межах Російської імперії інтереси стикалися на Волині, Поділлі та Київщині, які поляки називали «Забраними землями», а також на Холмщині, що належала до історичного регіону «Царство Польське».

Перша світова війна та революція 1917–1921 років накреслили нові кордони у Європі. На короткий час поруч на мапі з'явилися незалежні держави українців та поляків. Україна не встояла у боротьбі. Натомість відновлена Польща охопила Галичину, Волинь та Холмщину.

Поляки назвуть ці території «східними кресами». Натомість в українському словнику міцно закріпиться поняття «Західна Україна». Галицькі землі Варшава намагалася розчинити у Польщі, вигадавши для них нову назву – «Східна Мало-польща».

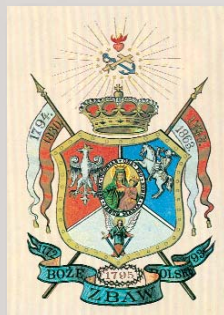
Кордони польських держав XI–XIX ст.

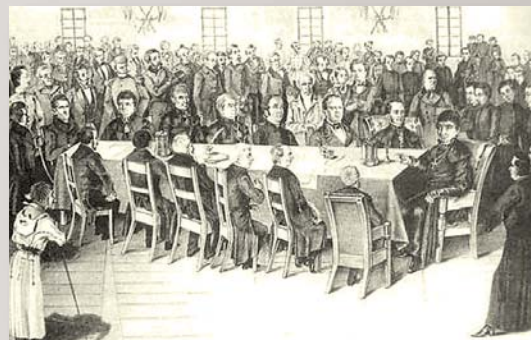
Кордони польських держав XI–XIX ст.
1. Чорна лінія: Русь та Галичина-Волиньські держави.
2. Червона лінія: Польща розширює свої межі у східному напрямку.
3. Зелена лінія: Польща розширює свої межі на захід.
4. Синя лінія: Польща розширює свої межі на південь.
5. Жовта лінія: Польща розширює свої межі на північ.
6. Кордон між Польщею та Росією.
7. Кордон між Польщею та Румунією.
8. Кордон між Польщею та Молдовою.
9. Кордон між Польщею та Словаччиною.
10. Кордон між Польщею та Угорщиною.
11. Кордон між Польщею та Білоруссю.
12. Кордон між Польщею та Росією (захід).

У часи Другої світової війни Польща не одразу змирилася з утратою «східних кресів». Поляки наполягали на законності кордону 1921 року, так само, як раніше ідеалізували кордон 1772-го. Суперечка за «креси» стала головною причиною кривавого конфлікту з українцями. Врешті повоєнний кордон проліг так званою «лінією Керзона», яка закріпила більшу частину Західної України за УРСР. На польській боці залишилися українські етнічні землі, названі «Закерзонням».

Утім, депортації 1944–1946 років та акція «Вісла» 1947-го зроблять міждержавний та міжетнічний кордон практично тотожними. З визначеними комуністами повоєнними кордонами українці та поляки зустрінуть падіння комунізму та відродять свої національні держави.

Польська патріотична листівка з гербом «Речі Посполитої трьох народів» (кін. XIX – поч. XX ст.). Орел символізує Польщу, вершник – Литву, Архангел Михайл – Русь (Україну). Про особливий статус для України заговорили лідери Польського повстання 1863 р., прагнучи залучити українців до своєї боротьби

Засідання Головної Руської Ради у Львові (1848). Саме вона порушила питання про територіальне розмежування українців з поляками, вимагаючи від уряду Австрійської імперії адміністративно розділити Коронний край Галичина на східну (українську) та західну (польську) частини. Ці вимоги зустріли рішучий опір поляків, які вважали весь край своїми землями

«Оглядова карта українських земель, укладена Степаном Рудницьким у 1917 р. Ці землі виділені кольором поверх старих імперських кордонів Росії та Австро-Угорщини. Рудницький вважав українськими території компактного розселення українського народу. Ця карта висіла в кабінеті Михайла Грушевського»

У країна та Польща в минулому столітті пройшли досить схожий історичний шлях – визволення від імперського поневолення, відродження держав та їхнє падіння, перебування під гнітом нацистського та комуністичного тоталітаризмів і, врешті, повторне відновлення державності після краху комунізму. Проте українці та поляки пройшли його по-різному, тому що мали різні стартові умови.

Герб австрійської Галичини. Українці та поляки складали основне населення краю, але їхні національні центри були за кордоном – у Російській імперії. Австро-Угорщина створила кращі умови для розвитку національних рухів, тож з'явилися такі метафори про Галичину як «Польський П'ємонт» та «Український П'ємонт». Аналогія вказувала на визначну роль П'ємонту в об'єднанні Італії

Як на початку ХХ ст., так і наприкінці, обставини були більш сприятливими для польського національного руху. Сто років тому серед національно свідомих поляків були високого рангу військові та чиновники, великі землевласники та робітництво. У світі добре знали про «польську справу». Від часів Наполеонівських війн відновилася і деякий час існувала автономія Герцогства Варшавського та Царства Польського. Великого розголошу в Європі набули польські повстання проти російського поневолення у 1830 і 1863 роках. Фактично, у польських руках перебувала адміністрація австрійської Галичини. Гасло «визволення Польщі» проголошували

Українська національна маніфестація в Києві 1 квітня 1917 р. Потужна хвиля українського відродження після падіння Російської імперії стала справжньою несподіванкою. Однак український рух зіткнувся із багатьма проблемами, зокрема, з недостатньою підтримкою у великих містах

Талер Герцогства Варшавського. Герцогство виникло на хвилі Наполеонівських воєн у 1807 р. і деякий час навіть карбувало власну монету. Нічого подібного до Герцогства Варшавського українці не мали від часів ліквідації Гетьманщини

Карикатура на Ігнація Пагеревського у швейцарському виданні «L'Ukraine». Пагеревський – всесвітньо відомий піаніст, який у 1919 році став прем'єр-міністром відродженої Польщі. Завдяки своїй популярності він віграв вагомую роль на Паризькій мирній конференції. У розмовах з лідерами Антанти Пагеревський всіляко применшував значення українського питання. За це українці зобразили його виконавцем «Поховального маршу»

Lwów. Pomnik hr. Gólcowskiego.

Пам'ятник графу Голуховському в Львові. Афеонор Голуховський (1812–1875) – оособлення польської влади в австрійській Галичині. Він тричі очолював адміністрацію Коронного краю (загалом на посаді намісника провів 16 років). Протистояв поділу Галичини на українську і польську частини

M. Paderewski, le grand pianiste, est appelé à jouer un grand rôle dans les destinées de la Pologne. (L'Es journaliste)

СТАРТОВІ УМОВИ. НА РУЇНАХ ІМПЕРІЙ

обидві протиборчі коаліції під час Першої світової війни.

В цей же час українці були переважно «селянською нацією», провідні верстви якої часто зрікалися свого національного імені. Життя в Російській імперії, яке Михайло Драгоманов назвав «пропащим часом», не лише наклало відбиток соціальної відсталості, але й минало під знаком заперечення існування українського народу, заборони його мови та історії. Українська революція 1917–1921 років та створення українцями власної незалежної держави стало несподіванкою для багатьох у світі. Тому належної підтримки вони не отримали, зіткнувшись із байдужістю, а то й ворожістю до ідеї української держави.

«Понад 600 років тому ми, поляки, були сильнішою, панівною стороною, й тому ми полонізували українські еліти. В XIX і першій половині XX століття, коли в Польщі та Україні мало не в аналогічних формах у масах набували обриси національна свідомисть, ми щонайменше двічі унеможливили здобуття Україною незалежності...»

Яцек Курень.
Поляки та українці:
важкий діалог

Британська сатирична мапа Європи часів Кримської війни 1853–1856 рр. Серед іншого, художник зобразив поневолену Росію Польщу, межі якої доходять до Дніпра. Жодного натяку на таку ж поневолену Петербургом Україну на мапі немає

Олександр Безбородько, Віктор Кочубей, Адам Чарторийський. У різний час вони очолювали дипломатичне відомство Російської імперії. Поляк Чарторийський відкрито відстоював польські інтереси, згодом став одним із лідерів Польського повстання 1830 р. та польської політичної еміграції у Франції. Народжені в часи Гетьманщини українці Безбородько та Кочубей опікувалися справами імперії, а не України

Тарас Шевченко з друзями: Григорієм Честахівським, Павлом Якушкіним, Олександром та Михайлом Лазаревськими (1859). Це одна з фотографій Шевченка, де він постає в образі селянина у смужковій шапці й кожусі. На той час українство уособлювала селянська верства. Національно свідомих українських робітників, дворян та інтелігенції було дуже мало ще на поч. XX ст.

Падіння комунізму в кінці 1980-х, у якому важливу роль відіграли представники обох національних рухів, українці і поляки теж зустріли в різних ситуаціях. Протистояння українського національного руху й комуністичної системи було більш тривалим і кривавим. Мільйони українців стали його жертвами ще до Другої світової, тоді як у Польщі комуністичний режим установився лише наприкінці війни.

Польська Народна Республіка, на відміну від Української РСР, була окремою державою. Попри залізну завісу, Польща тісніше контактувала із Заходом, мала сильну католицьку церкву, існувало приватне сільське господарство й торгівля, дрібне підприємництво, освіта орієнтувалася на західні концепції. Це впливало на світогляд суспільства, еліти, розуміння стратегічних цілей в обох країнах.

З 1990 року для Польщі незмінною метою було членство в Європейському Союзі і НАТО. В Україні політичним елітам і суспільству дуже довго не вдавалося порозумітись щодо спільної стратегії, тому низкою

Національна кіностудія імені Олександра Довженка – найбільша в Україні, у 1920-ті була найбільшою в СРСР та Кіностудія художніх фільмів в Лодзі (Wytwórnia Filmów Fabularnych w Łodzi) – найбільша кіностудія Польщі, вважається колискою польського кіно. У перші роки незалежності економічні труднощі майже припинили кіновиробництво в Україні. В СРСР не було можливості для повноцінного розвитку національного кіно, а жорстка цензура, домінування «соціалістичного реалізму», «залізна завіса», призвели до того, що для світу майже не відомими були українські кіномитці та їх роботи. Зараз нове українське кіно робить свої перші кроки. У Польській Народній Республіці існувала відносна творча свобода, було створено фільми, сформувалися особистості, що увійшли в історію не лише польського, а й світового кіно. Ці позитивні тенденції отримали розвиток і в посткомуністичний період

Львівський автобусний завод (ЛАЗ) та польська автобусобудівна компанія Solaris Bus&Coach. Львівський автобусний завод – одне з найбільших підприємств СРСР з випуску тролейбусів та автобусів міського, приміського і туристичного призначення. ЛАЗ виграв тендер громадського транспорту для міст-господарів Євро-2012. Нині не працює, потужності розпродані. Solaris Bus&Coach – польська автобусобудівна компанія в Болехово біля Познані, продукція якої йде на експорт. Виробництво автобусів – візитівка Польщі. Чотири з найбільших європейських виробників – Solaris, MAN, Scania та Volvo – мають там свої заводи

шансів не вдалося скористатися. Польща, попри всі труднощі, впевнено прямувала в напрямку до демократичної європейської держави. Українці змушені були не лише долати тягар комуністичного минулого, але й протистояти спробам повернути нашу державу в орбіту впливу сусідньої Росії. Якщо польське суспільство дискутувало про те, якою бути Польщі, то в Україні тривали дискусії, чи бути їй взагалі. Зрештою, рішуча ствердна відповідь на це питання і стала однією з причин війни з Росією, яка триває.

«Ніхто навіть не підозрював справжніх вимірів заподіяного комунізмом спустошення. Те, що комунізм загинув без боротьби, не полегшило мук, породжених його смертю: катарсу не сталося».

Норман Дейвіс.
«Європа. Історія»

Другий візит Івана-Павла II до Польщі та його зустріч з генералом Войцехом Ярузельським. 17 червня 1983 р. Приїзд на батьківщину Івана-Павла II і його слова: «Не бійтеся!» поляки сприйняли як заклик до спротиву владі. У Польщі церква консолідувала суспільство, папа підтримав «Солідарність», влада ПНР мусила рахуватися з його авторитетом

Повернення в Україну православного патріарха Мстислава. Степан Скрипник (світське ім'я патріарха) в 1918-1921 рр. – хорунжий Армії УНР, учасник польсько-радянської війни, у 1930-1939 рр. був послом (депутатом) до польського сейму

Перші президенти Польщі та України Войцех Ярузельський та Леонід Кравчук – представники партійної номенклатури. Ярузельський 1989 р. ініціював переговори з опозицією, що призвело до радикальних змін у суспільно-політичному житті країни. Леонід Кравчук підтримав Акт проголошення незалежності України, підписав Біловезьку угоду про припинення існування СРСР. За його президентства ухвалено перші 400 законодавчих актів, що закріпили основи української незалежності

Українки та польки з візками для перевезення товарів. Економічна криза кінця 1980 – початку 1990-х спонукала громадян обох країн до дрібної нелегальної торгівлі. Поляки торгували мало не на кожному європейському базарі. Особливої популярності набула «кравчучка» – візок на колесах, який у 1983 р. розробив інженер-конструктор авіазаводу «Антонов» Олексій Сергєєв. З 1991 р. «кравчучки» почали випускати і на заводі

У своїй боротьбі за свободу поневолені народи використовують схожі методи і стратегії. Не стали винятком українці та поляки. Перебуваючи у складі європейських імперій різного ґатунку, вони створювали підпільні організації, вдавалися до терору проти окупантів. Політичні представники обох народів в окремі історичні періоди не мали можливості проводити діяльність на батьківщині, тому розгортали її в еміґрації. Основу національної армії іноді доводилося вибудовувати в чужих краях та під чужими прапорами.

2

20 грудня 1990 року останній президент у вигнанні Ришард Качоровський передав президентській інсигнії Леху Валенсі (1). Через два роки, 22 серпня 1992 року, аналогічна церемонія відбулася в Україні: президент УНР в екзилі Микола Плав'юк передав свої повноваження та клейноди Леоніду Кравчуку (2), підписавши відповідну Грамоту про складання повноважень

1

У полум'ї Першої світової війни українці й поляки синхронно створювали власні легіони – військові підрозділи у військах інших держав. Проте поляки мали можливість орієнтуватися на обидві ворогуючі сторони, українцям же довелося сподіватися тільки на країни Четвертого союзу.

1904 року в складі Польської соціалістичної партії на чолі з майбутнім керівником держави Юзефом Пілсудським створюється бойова організація, яка спочатку використовується

На фото Президент УНР в екзилі Андрій Лівіцький (у центрі) серед діячів еміґрації

Зустріч представників Уряду Польщі в еміґрації з послом США Ентоні Дрексель-Біддлом. У першому ряду, зліва направо: Ентоні Дрексель-Біддл, Президент Польщі Владислав Рацкевич, прем'єр-міністр та Верховний Головнокомандувач, генерал Владислав Сікорський. Уряди в еміґрації мали продовжувати державні традиції країн, утворених після I Світової війни. Вони не визнали комуністичні уряди, що виникли після II Світової війни у Центрально-Східній Європі

для партійної охорони. Проте згодом вона стає на шлях терору проти російської імперської адміністрації, організовує напади на політичних опонентів, пограбування для майбутніх потреб партії. Після відновлення незалежності Польщі деякі колишні революціонери обіймають посади в органах влади та війську. Про них пишуть у газетах, а їхні біографії та історію боротьби вивчають у школах.

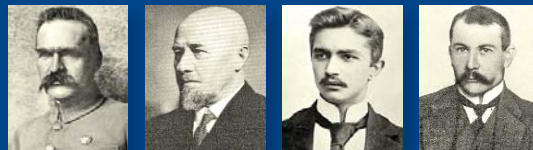
Після поразки Української революції 1917–1921 років її активні учасники – ветерани українських армій – вирішують продовжити боротьбу за незалежність у підпіллі. Вони створюють Українську військову організацію – попередницю ОУН. Терор проти польських чиновників та політиків, відповідальних за антиукраїнську політику, нищення засобів зв'язку, пограбування державних банків – ось методи, застосовувані українськими підпільниками.

Протягом 1920-х років лави УВО поповнюються молодими українцями. Її членами стають Степан Бандера, Роман Шухевич та інші, згодом чільні діячі визвольного руху, лідери ОУН та командири УПА.

Після загарбання Української Народної Республіки більшовиками її

«Я читав, переймався і здобував собі основи для кращої будучини моєї нації на творах і споминах ваших великих революціонерів від Окшеї, Мірецького, Барона аж до живучих ще сьогодні теперішнього маршалка Йосифа Пілсудського, його жінки, колишнього президента Войцеховського, Мегарда Довнарівча та всіх тих, що сьогодні стоять на чолі польської держави. Їм завдячую, що в страшних часах психічного занепаду у таборі і на еміграції, коли я бачив руїну моєї держави, я не попав у розпуку, і я, малий чоловік, пішов слідами тих великих революціонерів і будівничих Польщі... Я вчинив так, як колись ваш перший маршалок Польщі, ваш національний герой, Йосиф Пілсудський».

**З промови члена
Летючої бригади УВО
Івана Паславського
на суді. 1926 рік**

На залізничній станції Бездани, що під Вільнюсом, 26 вересня 1906 року пограбовано поїзд, що перевозив гроші до Петербурга. Викрадення близько 200 тисяч рублів увійшло в історію під назвою «акція прем'єрів», бо серед нападників були відомі у майбутньому польські політики: Юзеф Пілсудський(1), Александер Пристор(2), Валерій Славек(3) і Томаш Арцішевський(4)

Сладкоємець австрійського престолу Карл Габсбург на переляді сотні Українських січових стрільців Романа Дудинського, 23 серпня 1915 року

Імператор Карл I Габсбург оглядає Польський допоміжний корпус. Буковина, грудень 1917 року

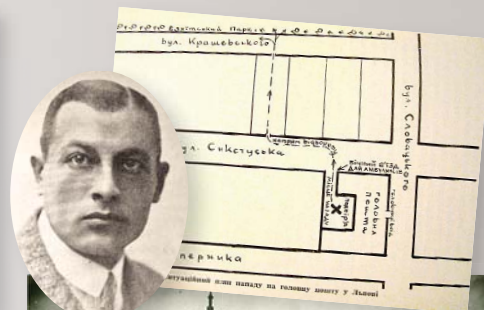
Юзеф Пілсудський разом із легіонерським штабом у м. Кельце, 12 серпня 1914 року

уряд змушений був залишити окупану територію, але продовжив активну роботу за кордоном. Його завданням стала актуалізація українського питання на міжнародному рівні. Після завершення Другої світової війни схожу місію виконує і Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради.

У 1939 році, після окупації Польщі Німеччиною, утворюється польський уряд у вигнанні, який у післявоєнний час не визнав існування комуністичної Польщі й продовжив політичну діяльність в еміграції.

У 1906 році бойовики Польської соціалістичної партії здійснили вдалий напад на поштовий поїзд поблизу Рогува біля Лодзя. Малюнок польського художника 1937 року

План нападу на головну пошту Львова, здійсненого учасниками «Летючої бригади» Української військової організації на чолі з Юліаном Головинським 28 березня 1925 року. У ході нападу було вилучено близько 90 000 злотих

Вулиця Медова у Варшаві після вибуху бомби бойовиків Польської соціалістичної партії, 15 серпня 1906 р. Цей день увійшов в історію як «кривава середа», у 19 польських містах польські революціонери здійснили серію замахів на представників царської адміністрації, керівників і агентів поліції та жандармерії

Вояки армії Галлера

Польська армія у Франції. Генерал Юзеф Галлер (другий праворуч) приймає присягу як головнокомандувач, 6 жовтня 1918 року

Українські
січові стрільці

VS

Польські легіони
Пілсудського

Військове формування з українських добровольців у складі австрійської армії
Створене на основі українських спортивно-патріотичних та парамілітарних організацій у Галичині.

Військове формування з польських добровольців у складі австрійської армії

Створене на основі польських спортивних та парамілітарних організацій у Галичині

Розглядалися як засіб для отримання українцями Галичини військового досвіду, звільнення Наддніпрянської України з-під влади Російської імперії та подальшої боротьби за створення незалежної Української держави

Розглядалося як засіб для участі у війні проти Російської імперії для звільнення польських земель, що входили до її складу

Забезпечили можливість проголошення Західно-української Народної Республіки (ЗУНР) зі столицею у Львові

Члени Польських легіонів відіграли важливу роль у проголошенні незалежності Польщі

Після проголошення ЗУНР УСС стали ядром її збройних сил - Української галицької армії

Після проголошення незалежності Польщі стали ядром її збройних сил - Війська Польського

Армія Галлера

VS

Сірожупанники/
синьожупанники

Польська армія у Франції

Перша козацько-стрілецька дивізія / Перша українська козацька дивізія

Військове формування з польських військовополонених і добровольців

Військові формування з українських військовополонених у таборах Німеччини та Австро-Угорщини

Створено за ініціативи польських емігрантських кіл та за сприяння французького уряду

Створені за ініціативи українських організацій

Відіграла ключову роль у боротьбі за незалежність Польщі та окупації Східної Галичини

Відіграли важливу роль у подіях Української революції 1917-1921 рр. та боротьбі за незалежність України

Після проголошення незалежності Польщі стала частиною її збройних сил - Війська польського. Мала неофіційну назву «Блакитна армія» за кольором одностроїв

Увійшли до складу збройних сил Української Народної Республіки. Мали неофіційні назви «Сірожупанна дивізія» / «Синьожупанна дивізія» за кольором одностроїв

Вояки Синьожупанної дивізії

Родина Шептицьких походила зі спольщеного галицького боярського роду. Рід Шептицьких у XVII-XVIII століттях дав п'ять єпископів Української греко-католицької церкви. Атанасій та Лев Шептицькі були київськими митрополитами, будували кафедральний собор св. Юра у Львові, а їхні скульптури прикрашають фасад храму. Дід митрополита Андрея по матері, Александр Фредро – видатний польський письменник.

«Я – українець з gida-pragida. А церкву нашу та наш святий обряд полюбив я цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле своє життя. Отже знаю, що під цим оглядом не міг би я бути чужим для людей, що віддані серцем і душею тій самій справі».

Митрополит Андрей Шептицький.
Пастирські листи, 2 серпня 1899 року

Атанасій, Варлаам і Лев Шептицькі. Варлаам Шептицький – єпископ у Львові; Атанасій Шептицький і Лев Шептицький – єпископи львівські, згодом – київські митрополити

менник. З п'яти синів Івана та Софії Шептицьких Андрей та Климентій навернулись до релігії більшості українців-галичан – греко-католицизму. Андрей Шептицький став главою Української греко-католицької церкви (УГКЦ), здобув авторитет духовного провідника українців. Він був єдиним представником церкви в Європі, хто звернувся з листами до Папи Римського і особисто до Генріха Гімлера, протестуючи проти геноциду євреїв. У 2015 році папа Франциск зробив перший крок до беатифікації Андрея Шептицького – проголосив його праведним.

Родовий герб родини Шептицьких. Шептицькі з XVI століття ідентифікувалися серед шляхти власним гербом. Герб значною мірою підтверджує інформацію про походження роду Шептицьких з числа давнього аристократичного роду Драго-Сасів

Родина Шептицьких. Андрей Шептицький перед вступом у монастир. 1880 р.

Пам'ятник Александру Фредрі (1793–1876) – почесному громадянину Львова, відомому польському драматургу і громадському діячеві Галичини, стояв у Львові (зараз на цьому місці пам'ятник Михайлу Грушевському). Після II Світової війни пам'ятник зі Львова був перевезений і встановлений у Вроцлаві

Родовий будинок Шептицьких в Ужгороді
Зруйнований у 1944 році

Будинок Шептицьких у Прилбичах на Сокальщині (нині Львівська обл.). 8 грудня 1872 р., в свято Непорочного Зачаття Діви Марії, сім'я Шептицьких оселилася в цьому будинку

Софія (1837–1904) та Іван (1836–1912) Шептицькі з синами Андреем та Леоном в родовому маєтку в Прилбичах

ОДНА РОДИНА – ДВІ НАЦІЇ. ШЕПТИЦЬКІ

Андрей та Климентій Шептицькі були послами Галицького сейму та Віденського парламенту. Климентій став архимандритом монахів Студійського уставу УГКЦ, беатифікований за порятунок євреїв у роки Голокосту, визнаний «Праведником народів світу». Репресований сталінським режимом після знищення УГКЦ.

Їхній брат Станіслав став видатним військовим генералом, дипломатом, політиком, міністром оборони Польщі. У 1914 році українські діячі запросили його стати комендантом Українських січових стрільців, але це не вдалось реалізувати. Станіслав Шептицький став першим комендантом польських легіонів при австрійському війську, а на посту міністра оборони (червень – грудень 1923 року) запровадив сучасне свято польського війська.

Попри різний свідомий вибір національної ідентичності п'ятеро братів Шептицьких підтримували щирі й теплі стосунки як за життя батьків, так і після їхньої смерті.

Полковник Станіслав Шептицький (1867–1950) – комендант легіонів польських. На момент проголошення незалежності Польщі був начальником Генерального штабу. У 1923 р. – міністр оборони Польщі, 1926 року покинув військову службу

Маршалок Юзеф Пілсудський, генерал Станіслав Шептицький та генерал Станіслав Галл

Андрей (1865–1944) та Климентій (1869–1951) Шептицькі

Брати Шептицькі: сидять зліва направо – Леон, Андрей, Станіслав. Стоять Олександр і Климентій (Казимир) (останнє спільне фото братів Шептицьких, 1939 р.). У 1939 році у Прильбичах працівники НКВД розстріляли Леона і його дружину; згодом у Катині загинув їхній син Анджей

Родина Шептицьких біля маєтку, Прильбичі, 1911 р.

Климентій Шептицький, фото з кримінальної справи. Архимандрит був заарештований у 1947 р. Серед інкримінованих йому звинувачень – зв'язки з піпільям ОУН. Засуджений до 8 років ув'язнення. Старий і хворий священик не відбув повного покарання – помер 1951 р. у Владимірській тюрмі

Шептицький К. И 1869 р.

ОДНА РОДИНА – ДВІ НАЦІЇ. АННА ВАЛЕНТИНОВИЧ ТА ІВАН СУЩУК

Легенда польської опозиційної організації «Солідарність» Анна Валентинович та її брат по матері Іван Сущук, засуджений за співпрацю з УПА, є ще одним прикладом того, як складні історичні колізії ділили родини.

Майбутня лідерка «Солідарності» народилася 15 серпня 1929 року біля села Сінне на Рівненщині в багатодітній протестантській родині Назара та Пріські Любчиків. Після приходу у 1939 році радянської влади, їх розкуркулили і малолітня Анна змушена була йти прислугою у заможну родину. У 1943 році родина господаря виїжджає до Польщі, забравши з собою Анну. Спочатку

Передова зварювальниця Іганської корабельні Анна Любчик. 1952 р.

Анна Любчик з сином Янушем на Різдва, 1955 р.

Президент Лех Качинський вручає Анні Валентинович найвищу нагороду Польщі – Орден Білого Орла. 2006 р.

Анна Валентинович з сином Янушем і чоловіком Казимиром. Після одруження Анна взяла прізвище чоловіка – Валентинович

Анна Валентинович та Лех Валенса на мітингу в Іганську. Серпень, 1980 р.

Ауґенція в Ватикані папи Івана-Павла II з лідерами «Солідарності». 1981 р. Анна Валентинович розповідає про подарунки, що привезла з собою делегація, якій дозволили перетнути «залізну завісу»

ОДНА РОДИНА — ДВІ НАЦІЇ. Анна Валентинович та Іван Суцук

**«Як добровольцю УПА мені було доручено навчати
війнній справі молодь, яка також була в УПА, що я й
робив. (...)**

**Так, в цьому я був впевнений, що радянської влади не
буде, Україна буде самостійною».**

Із протоколу допиту Івана Суцук. 19 березня 1944 р.

вони мешкали поблизу Варшави, згодом переїхали до Гданська.

З 1950 року Анна почала працювати на Гданській корабельні.

У 1978 році вона стала однією зі співзасновниць Вільних Профспілок. 8 серпня 1980 року, за 5 місяців до пенсії Анну в дисциплінарному порядку звільнили з роботи. Це спричинило страйк, під час якого постанала «Солідарність». У 1981 році співробітники служби безпеки намагалися Анну отруїти. Її тричі заарештовували, а під час арештів перевіряли родину в Україні.

У 1996 році несподівано знайшла її велика родина в Україні, з якою вона до смерті утримувала близький контакт. Брат по матері Анни Валентинович Іван Суцук у 1944 році був засуджений до 15 років каторги за співпрацю з УПА і висланий до Сибіру. У 2009 році Анна Валентинович приїжджала в Україну на його похорон. Сама вона трагічно загинула у квітні 2010 року в авіакатастрофі під Смоленськом.

Анкета та протокол допиту арештованого у 1944 р. за діяльність в УПА Івана Суцук, брата по матері Анни Валентинович (Любчик)

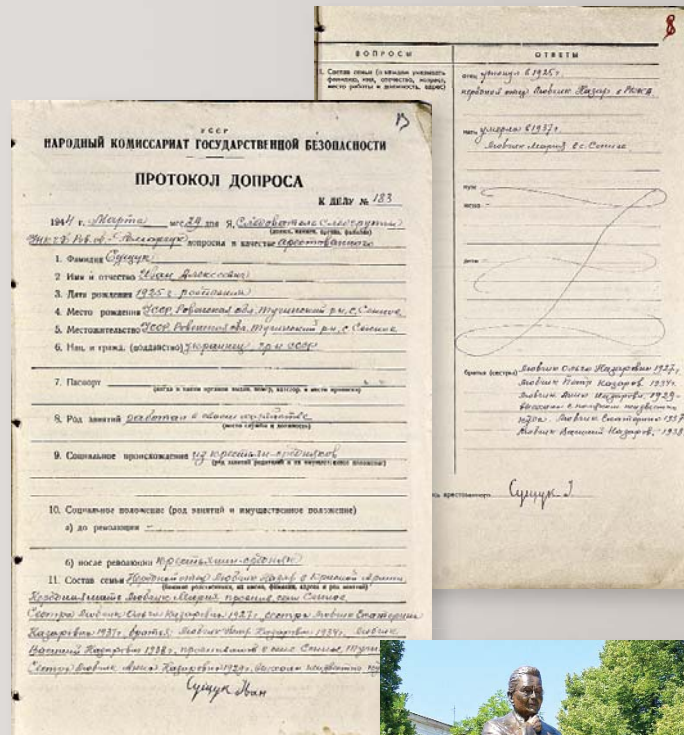

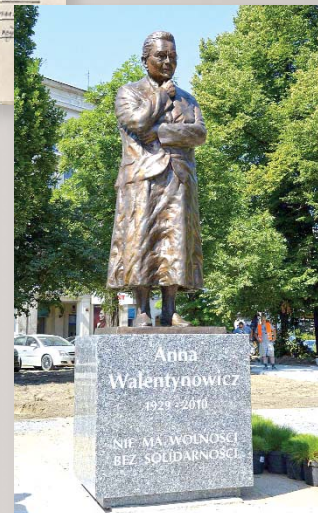
Фото з вітальним написом польською та українською мовами від Анни Валентинович брату Василю Любчику. 3 грудня 1996 р.

Старша сестра Анни Валентинович Ольга Любчик

Анна Валентинович зі старшою сестрою Ольгою Любчик в Україні

15 серпня 2015 р., на день народження Анни Валентинович у Гданську відкрили пам'ятник на її честь

ГРОМАДЯНИ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ: Українська Народна Республіка

Українська Народна Республіка прагнула збудувати державу, в якій мирно співіснували б представники різних етносів, тому за модель було обрано концепцію національно-персональної автономії. Перший Універсал Української Центральної Ради закликав до необхідності спільної роботи в сфері державного будівництва усіх народів, що проживали на українських землях. Вже у першому українському уряді діяло Генеральне секретарство міжнаціональних справ на чолі з Сергієм Єфремовим. Із нього згодом постало окреме секретарство у справах польських, яке очолив Мечислав Міцкевич. 30 липня 1917 р. до складу Центральної Ради — українського представницького органу — увійшли представники національних меншин, зокрема 20 осіб від польської громади.

Банкнота у 100 карбованців зразка січня 1918 року. Поряд із надписами українською, російською та мовою їдші є напис польською мовою, як мовою однієї із визнаних національних меншин в УНР

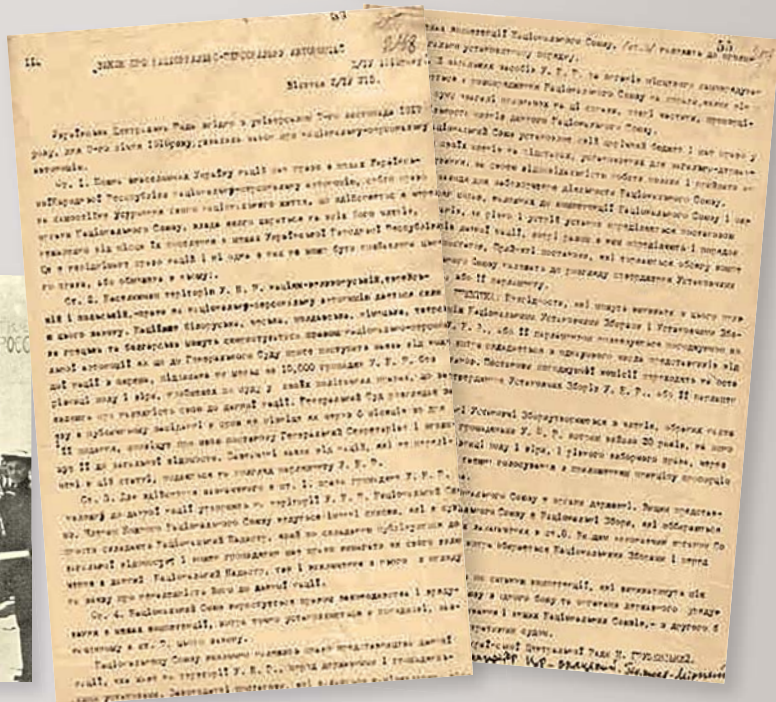

Фотографія відтиску печатки товариша Генерального секретаря з польських справ часів УНР

В Західноукраїнській Народній Республіці національним меншинам також були гарантовані усі політичні права. Парламент ЗУНР — Українська Національна Рада — двічі (19 жовтня і 2 листопада 1918 року) задекларувала

Першотравнева демонстрація польських робітників у Луганську.
1 травня 1917 року

Текст Закону Української Народної Республіки про національно-персональну автономію. Прийнятий в один день із IV Універсалом, що проголосив незалежність УНР 9 (22) січня 1918 року, він надавав представникам російської, єврейської і польської нації право на широкую автономію. У квітні 1918 року Закон увійшов як окремий розділ до Конституції УНР «Національні союзи», ставши першим у світовій практиці законодавчим актом, що регулював питання національно-персональної автономії

ГРОМАДЯНИ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ: Українська Народна Республіка

національним меншинам повну безпеку життя, цілковиту громадянську, національну і віросповідну рівноправність, надавши їм репрезентаційні права та якнайширшу національну автономію. Вибори до Української національної ради мали б відбуватися за національно-пропорційною системою: за кожною національністю було визначено певну кількість місць. Обраний в червні 1919 року однапалатний Сейм Західної області Української Народної Республіки мав складатися з 226 послів, 33 з яких становили б поляки.

«Ми хочемо вірити, що й представники національних меншостей України, відповідно, зрозуміють своє становище і підуть, зі свого боку, назустріч українським політичним домаганням і тим самим скріплять позицію оборонців прав національних меншостей. Право національних меншостей буде забезпечено. Білорусам, великоросам, полякам, євреям, молдаванам, чехам та іншим народностям України буде надано пропорційне представництво в наших автономних органах, а їхня мова буде допущена в зносинах з урядами і органами самоуправління в тих округах, де ці народності становлять певний національний мінімум».

Михайло Грушевський. «Народам України». 1917 рік

Йоахим Бартошевич — юрист, лікар, один із керівників польської громади Києва часів Української

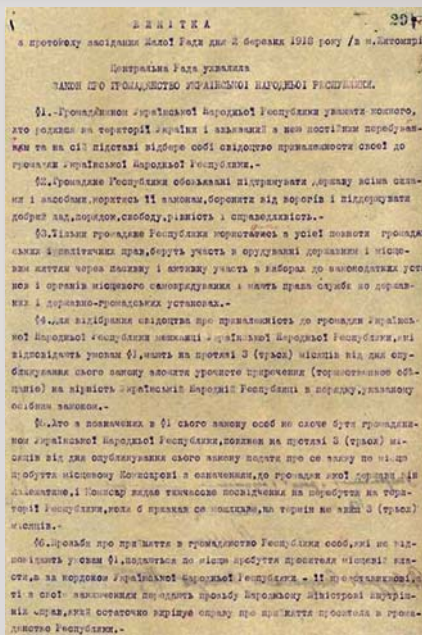
революції 1917–1921 років. Очолюване ним повноважене польське представництво — Польський виконавчий комітет на Русі — підтримало УДР та долучилося до державотворчих процесів у 1917 році

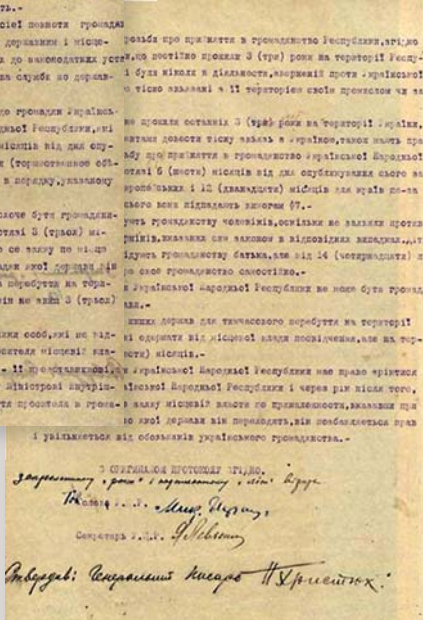
Святова демонстрація на честь польського Дня Конституції у Вінниці. 3 травня 1917 року

Члени уряду ЗУНР у Кам'янці-Подільському. 1919 рік. 18 листопада 1918 року УНРада ЗУНР на пропозицію Ради Державних Секретарів ухвалила рішення про запровадження посад польського, єврейського та німецького державних секретарів

2 березня 1918 року Українська Центральна Рада приймає Закон про громадянство УНР. Відповідно до нього, юридичні підстави для набуття українського громадянства мають усі мешканці України, незалежно від їхньої національної приналежності

Інше бачення національної політики було у відродженій Другій Речі Посполитій. Незважаючи на те, що національні меншини склали понад 30%, тут не існувало окремого міністерства чи відомства, яке би курувало питання національних меншин. Дотичною темою займалися Міністерство внутрішніх справ та Міністерство релігійних визнань і публічної освіти. Політика як «національної демократії» Романа Дмовського, що відстоювала ідею перетворення

Фотографії
українців
міжвоєнної Польщі
у національних
костюмах

Виступ українського народного хору у місті Рівне, березень 1935 року

Посли (депутати) Українського сеймового клубу Сейму I каденції 1922–1927 років. (зліва направо): Максим Чучмай, Сергій Козицький, Павло Васильчук

Польщі на мононаціональну державу, так і польських соціалістів Юзефа Пілсудського з ідеєю співжиття багатьох народів, не передбачала надання українцям, які становили 16% населення, жодної автономії.

Після окупації Західної України Польщею у 1919 році українські політичні сили намагалися домогтися

«Польський уряд буде уповноважений завести цивільну адміністрацію у Східній Галичині, яка заключить з головними і прийнятими до союзу [Антанти] умову, яка мусить запоручити по змозі автономію сеї території, як також політичну, релігійну й особисту свободу населення; що та умова буде в останній інстанції опиратися на праві самовизначення населення Східної Галичини щодо його державної приналежності»

З рішення Найвищої ради Антанти,
25 червня 1919 року

Брати Антон та Павло Васильчуки — українці, що представляли інтереси свого народу у Сеймі Польщі І каденції. Антон був уповноважений урядом УНР для репатріації населення Холмщини і Підляшшя, засновником культурно-освітнього товариства «Рідна хата». Будучи послом до Сейму, у 1922–1923 роках очолював Українську парламентську репрезентацію. Павло — засновник партії Селянський союз на Холмщині, разом з братом входив до сенаторського клубу

Василь Мудрий, віце-маршалок польського Сейму, у 1935–1939 років — голова Українського національно-демократичного об'єднання. Очолювана ним Українська парламентська репрезентація 9 грудня 1938 року внесла на розгляд Сейму «Проект конституційного закону Галицько-Волинської землі», в якому планувалося створення на західноукраїнських землях автономної одиниці під назвою «Земля Галицько-Волинська» зі своїм урядом, сеймом, судовою, фінансовою системами, збройними силами та органами місцевого самоврядування. Законопроект не здобув підтримки серед польських парламентарів. У роки II Світової Василь Мудрий приєднався до підпільного руху ОУН, став одним із віце-президентів підпільного парламенту Української Головної Визвольної Ради

Розгромлені приміщення
української школи.
Львів, 1930 рік

Мечислав Недзялковський, польський політик, член соціалістичної партії. У жовтні 1921 року подав законопроект про широку автономію для Східної Галичини. Законодавча влада мала здійснюватися окремим крайовим Сеймом, виконавча була представлена крайовим Міністром, якого призначав польський президент, та 7-членною крайовою Радою. До сфери компетенції автономії відносилися освітні, мовні, релігійні питання, питання місцевих податків та адміністративного поділу. Українська мала б стати однією із мов діловодства в автономії, на рівні з польською

надання їй національно-територіальної автономії шляхом внесення законопроектів до польського парламенту. Проте польські керівники так ніколи й не виконали взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо цього питання. Навпаки, з часом, особливо після смерті Пілсудського, посилюється політика (особливо в галузях освіти, культури та церкви), спрямована на денационалізацію українців.

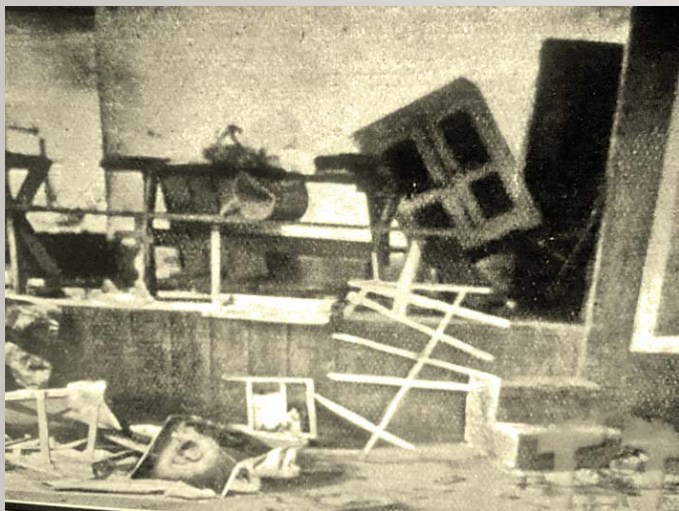
Реакцією на це стала радикалізація українського руху, збільшення популярності підпільних УВО та ОУН, які застосовували насильство для захисту прав українців. Невирішеність українського питання в Другій Речі Посполитій стала одним із чинників розпалювання польського-українського конфлікту після її падіння в роки Другої світової війни.

*Зруйнована
читальня
товариства
Просвіта.
Село
Княгининчі,
Станіславського
воєводства,
1930 рік*

На фото зруйнована церква в селі Крилові. Холмщина, 1938 рік. Українське православ'я розглядалося польською владою як одна із головних перешкод на шляху до «вирішення» національного питання. Саме проти нього була спрямована польська акція «ревіндикації» (повернення майна), проведена на Холмщині, південному Підляшші й прикордонних районах Волині. Її апогей припав на 1938 рік. Результатом стало знищення близько 127 православних церков та храмів

ГРОМАДЯНИ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ: Друга Річ Посполита

Зруйнована поляками читальня товариства Просвіта. Село Чижиків, Львівського воєводства, 1930 рік

Зруйнована церква у Покрівці. Галичина. 1938 рік

«Не можна дозволити впроваджувати територіальну автономію, адже так віддамо владу в руки якнайгірших ворогів наших і варварів; не можна творити жодного органу представницького з руською більшістю, тому що то значило б кинути вищу етику, вищу культуру і вищий економічний стан польського населення під ноги натовпу, цілковитого нездатного до державності...»

Меморіал про устрій східних земель, складений генштабом Війська Польського, жовтень 1919 року

Фото пацифікації українського села в Галичині. 1930 рік.
Одним із найпоказовіших проявів польської моделі ставлення до української національної меншини стала пацифікаційна акція, що тривала з вересня по листопад 1930 року. Акції супроводжувалися масовими арештами, побиттям, було навіть кілька вбивств українців, закривалися та руйнувалися українські установи на Галичині

Війна почалася 1 листопада 1918 року – того самого дня, коли була встановлена українська влада у Східній Галичині. У Львові, що мав стати українською столицею, спалахнуло польське повстання.

Гармати українських захисників Львова на позиціях на Високому замку, листопад 1918 року

Січові стрільці біля входу до Львівської ратуші, листопад 1918 року

Польські війська наступали із Західної Галичини. Вже у листопаді 1918 року їм вдалося взяти під контроль залізницю Перемишль–Львів і налагодити зв'язок з повстанцями. Вояки ЗУНР були змушені залишити столицю. Майже півроку українсько-польська війна в Галичині мала переважно позиційний характер.

Польський імпровізований панцерник «Юзеф Пілсудський» на одній із вулиць Львова, листопад 1918 року

Бійці Галицької Армії відзначалися «Галицьким хрестом» (знизу). Польських солдатів нагороджували «Хрестом оборони Львова» (справа зверху)

Кулеметний розрахунок Січових стрільців у будівлі Галицького сейму (нині головний корпус Львівського національного університету імені Івана Франка), листопад 1918 року

Український «блокпост» на вулиці Коперника у Львові, листопад 1918 року

Обидві сторони конфлікту розраховували на посередництво Антанти, однак відправлені нею миротворчі місії не досягли успіху.

З Військом Польським воювала не лише Галицька Армія, але й Армія УНР, адже поляки розпочали вторгнення на Холмщину та Волинь. Волинський фронт був другорядним для обох противників. Поляків цікавила передусім Галичина, а Директорію УНР — протидія більшовицькій агресії.

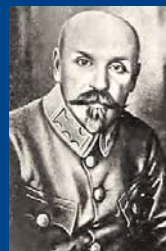
Перелом настав у травні 1919 року, коли проти українських військ кинули добре підготовлену і озброєну Армію Галлера. Польський, румунський та більшовицький наступи притиснули обидві українські армії до Збруча. Здавалося, це вже поразка.

«Вся східна частина Галичини заселена в більшості русинами, тієї ж крові, що й ті, в Україні... Ми говоримо про перманентний конфлікт, що існує в східній Галичині між поляками і русинами. Утворення незалежної держави Україна призвело до небувалого ентузіазму галицьких русинів. Вони хочуть бути частиною України, і молода держава, зі свого боку, збройно підтримує їх вимоги»

З лекції Шарля де Голля для офіцерів французької військової місії у Польщі, 1919 рік

Генерал Юзеф Галлер (1873-1960). Під час Першої світової війни він служив у польських легіонах Австро-Угорщини, пізніше опинився у Франції, де очолив сформовану з поляків т.зв. Блакитну армію (Армію Галлера). Навесні 1919 року Антанта перекинула Армію Галлера у Польщу для боротьби з більшовиками. Однак, всупереч волі Антанти, вона була застосована проти України. Армія Галлера змусила відступити українські війська аж до Збруча

Генерал Олександр Греків (1875-1959). Спочатку доклався до розбудови збройних сил УНР: командував 2-ю Сердюцькою дивізією військ Центральної Ради, очолював військоve міністерство в уряді Директорії УНР. Після окупації поляками більшої частини ЗУНР у червні 1919 року, обійняв посаду командарма Галицької Армії. Провів блискучу Чортківську офензиву (наступ) проти польських військ. Лише брак боеприпасів завадив українцям продовжувати наступальні дії

Миротворча місія Антанти у Львові, лютий 1919 року. Зліва направо: польський дипломат Станіслав Ванькович, американський експерт Роберт Лорд, французький генерал Жозеф Бартелемі (голова місії), польський генерал Тадеуш Розвадовський, британський генерал Адріан де Віарт, італійський генерал Джузеппе Стабіле. Місія запропонувала сторонам демаркаційну «лінію Бартелемі», яка залишала полякам Львів та Бориславський нафтовий басейн. Українці не прийняли такої пропозиції

Львівські «орлята» в бою на Личаківському цвинтарі у 1918 році. «Орлятами» називали молодих добровольців з-поміж польського населення Львова, які брали участь у боях з українцями. У міжвоєнній Польщі плекався культ «орлят», їх образ було всіляко героїзовано. Такими їх зобразив польський художник Войцех Коссак у 1926 році

Бій з поляками за залізничний вокзал у Львові, 1918 рік. Післявоєнний малюнок Леоніда Перфецького — видатного баталіста, ветерана Армії УНР, який чимало творів присвятив воякам Української революції 1917 – 1921 рр.

ВІЙНА: 1918-1919 РОКІВ

Однак Галицька Армія пішла у відчайдушний прорив, відомий як Чортківська офензива. Честь українського мундиру було врятовано. Втім, змінити хід подій галичани вже не могли – сили були занадто нерівними.

Зрештою Галицька Армія відступила на схід, за Збруч. Тут Армія УНР відвоювала у більшовиків новий плацдарм, щоб продовжити боротьбу за Київ. Бої польсько-української війни припинилися без підписання мирної угоди. Пізніше сторони визначили демаркаційну лінію.

Польські війська у Тернополі, травень 1919 року

Карта українсько-польської війни 1918–1919 років

Польські солдати біля площі Ринок у зайнятому ними Львові, листопад 1918 року

Пошкоджений після українсько-польських боїв львівський залізничний вокзал, листопад 1918 року

Поділ Польщі між СРСР та Третім Райхом у 1939 році став початком Другої світової війни. В площині українсько-польських стосунків він фактично повернув ситуацію на рівень початку Першої світової – обидва народи без власних держав, із взаємними претензіями на терени спільного проживання. Цілі визвольних рухів українців та поляків у Другій світовій були тотожними (здобуття незалежності), але через територіальні непорозуміння – взаємно запеченими.

Поляки боролись за відновлення своєї держави у довоєнних кордонах, українці – за «обнуління» ситуації та проведення кордону між Польщею та Україною за етнічним принципом. Жодна сторона не бажала поступитися іншій, тож неодноразові спроби порозумітись не дали результату. Олії у вогонь додавали треті сили – нацисти з советами, які усіляко роздмухували протиріччя між поляками та українцями, аби не дати їм об'єднатися у боротьбі проти спільного ворога – тоталітарних режимів.

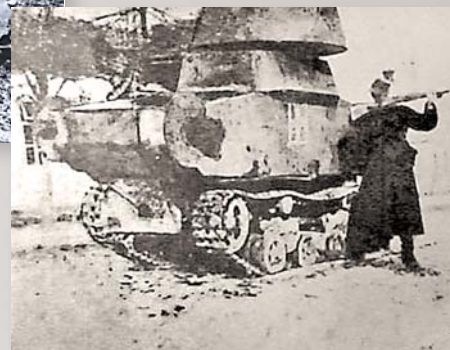
Перші випадки убивств українців на Холмщині у 1942 році переросли у масштабну війну, яка охопила терени Волині, Галичини, а згодом і Закарпаття. Кожна сторона воліла першою

«ОУН поборює акцію тих польських угруповань, що змагаються до відновлення польської окупації українських земель. Ліквідація протиукраїнських акцій з боку поляків є передумовою унормування взаємин між українською і польською націями»

із постанов Другого Великого збору ОУН, квітень 1941 року

Офіцери 26 піхотного полку Округу Львів Армії Крайової роздивляються мапу на сільському подвір'ї

Саморобний танк УПА.
Волинь, 1943 рік

Вояки 27 Волинської піхотної дивізії Армії Крайової на марші

Чота УПА у лісі на Закарпатті, 1945 рік

Відзнака 27 Волинської піхотної дивізії Армії Крайової

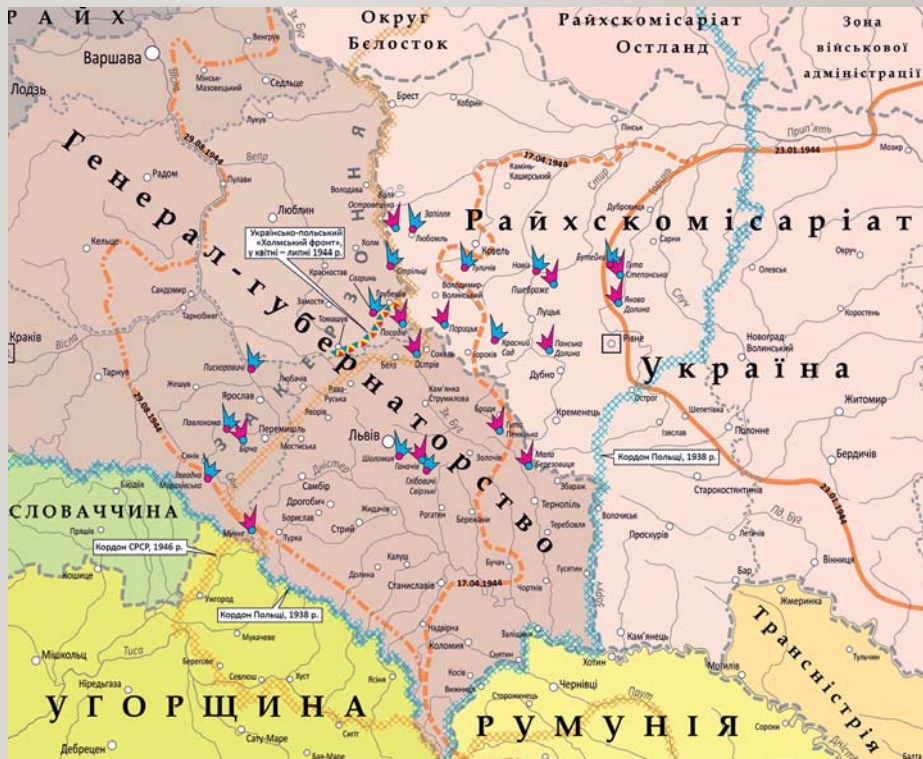

Артилерійська батарея УПА на марші.
Рівненщина, грудень 1943 року

опанувати спірні землі, а противника та «чуже» населення розглядала як перешкоду і тобою всіма способами намагалася «очистити» від цього терен, розуміючи, що Німеччина програє війну. Обидві сторони у новій війні між собою спиралися на досвід попередньої війни і виходили з того, що перевага того чи іншого населення на спірних теренах буде визначальним чинником їх приналежності до України чи Польщі. Обидві сторони проводили як наступальні, так і захисні дії, іноді (як навесні 1944 року на Холмщині) зіткнення переходили у завзяті і тривалі фронтів бої. На відміну від подій 1918–1919 років, які іноді називають останнім прикладом лицарської війни, обидва учасники конфлікту в роки Другої світової чинили воєнні злочини проти цивільного населення.

Кривавий конфлікт тривав кілька років. Крапку у ньому поставила Москва. Протягом 1944–1946 років з території Західної України до Польщі було депортоване майже все польське населення, а натомість на схід переселили українців з Закерзоння. У 1947 році комуністичний польський уряд остаточно вирішив «українське питання», виселивши близько 150 тисяч українців із території Лемківщини, Надсяння, Підляшшя та Холмщини до західних воєводств Польщі.

Карта українсько-польської війни 1942–1947 рр.

Група вояків Армії Крайової на Самбірщині, липень 1944 року

Санітар УПА робить перев'язку полоненому польському воякові. Дурницький ліс біля Перемишля, зима 1947 року

«Освідчуємо, що не відмовимося від східних земель Речі Посполитої, у південній частині якої одвіку мешкають поляки поруч з українцями, де Польська Нація упродовж століть чинила велетенський цивілізаційний та економічний внесок».

Крайова репрезентація політична, 30 липня 1943 року

Звернення Української народної самооборони до поляків.
Галичина, 1943 рік

DO ODZIAŁÓW ODSIECZY LWOWA ŻOŁNIERZE!!!

IDZIECIE KARAC!!!

Ale nie wroga — a buntownika.
Nie żołnierza nieprzyjacielskiego — a bandytę.
Półwierzęca dzieci ukraińska w bestialskich rzeziach całych wsi i osad,
wyniszczycy chce bezbronni ludność polską.
40 tysięcy pomordowanych w męczarniach mężczyzn, kobiet i dzieci polskich — dziesiątki tysięcy okaleczonych.
Ołtrzymie przestrzenie wypalonych i płonących dziś jeszcze wsi i osad polskich.

Za tę nieszlachetną zbrodnię, jaką świat od całych wieków nie oglądał — karę będziecie Wy — Żołnierze Polski Podziemnej.
Karać będziecie tak surowo — jak okrutnie były zbrodnie.
Stojąca na czele oprawców „inteligencja” ukraińska, jak i wzywający do rzezi, bluźnierczy popi ukraińscy — są takimi samymi zbrodniarzami — jak łhący z nożami i toporami chłopci ukraińscy.

WSZYSTKICH ICH! — dosięgnąć musi karząca ręka Narodu Polskiego.

IDZIECIE K A R A C:

- za krew i mękę współbraaci
- za płacz dzieci polskich
- za krzyk ich matek
- za płomień chat polskich
- za gruz kościołów polskich
- za sponiewieraną godność narodową.

TYLKO STRACH PRZED KARĄ POWSTRZYMAĆ MOŻE UKRAINCÓW
OD DALSZYCH RZEZI.

TYLKO ARGUMENTY BEZWZGLĘDNEJ SIŁY BUDZĄ PODZIWI I RESPEKT
W BRUDNEJ DUSZY UKRAJŃCA.

TYLKO TWARDA, BEZLITOSNA RĘKA ŻOŁNIERZA POLSKIEGO —

- uratować może ziemię wschodnią dla Polski,
- wytepić zbrodniarzy,
- wykazać, iż Naród Polski godzien jest bytu niepodległego.

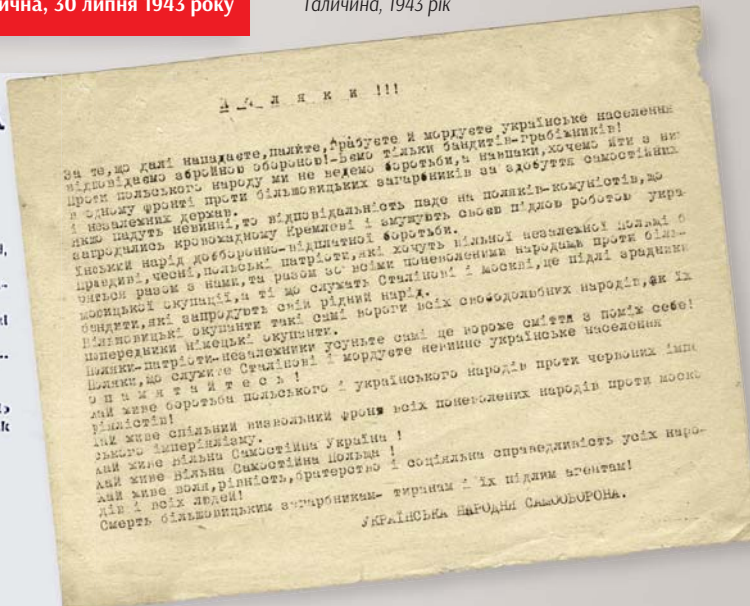
Był bowiem niepodległy przysługuje jedynie narodom silnym, umiejącym
o ten byt walczyć, zdolnym przeciwstawić siłę — siłę.

ŻOŁNIERZE.

W rękach Waszych waży się los setek tysięcy Polaków ziem wschodnich
— waży się los Wiecznie Wiernego Lwowa,
— waży się los przyszłości Narodu Polskiego.

KOMITET ODSIECZY
LWOWA

L i p e c . 1 9 4 4 r .

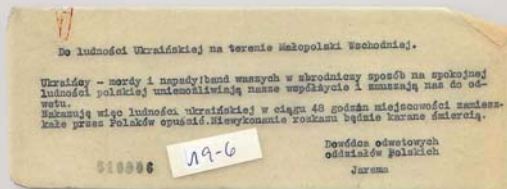

Biggin УПА на Самбірщині

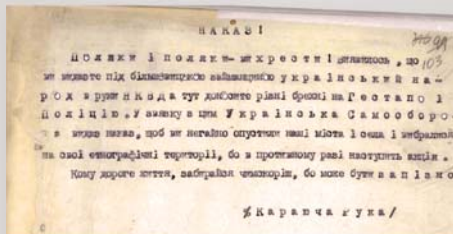

Друга світова війна, нацистська та радянська політика на території Західної України значно радикалізували настрої всередині українського та польського суспільства. Боротьба обох народів за звільнення від окупації, здобуття незалежності та контроль над Волинню, Галичиною і Холмщиною вилилася у повномасштабну війну між польським та українським підпіллям та повстанськими загонами. Крім них до конфлікту долучилися також нацистська окупаційна адміністрація та її силові структури, радянські партизани, дезертири й кримінальні банди, а також цивільне населення.

Бойові зіткнення часто супроводжувалися не лише нападами на українські та польські села, але й злочинами проти цивільного населення з обох сторін. Від поодиноких вбивств українських активістів та інтелігенції на Холмщині сторони перейшли до взаємного знищення цілих родин та навіть поселень на Волині, Галичині, а потім і на Закерзонні. Обидві підпільні армії, УПА та АК, ставили за мету звільнення своїх народів. Разом з тим, деякі їхні вояки здійснювали

Листівка одного з командирів польських повстанських загонів від 16 травня 1944 року з вимогами до українців про залишення території протягом 48 годин під загрозою смерті. («Українці! Вбивства і напади ваших банд у злочинний спосіб на мирне польське населення унеможливають наше співжиття та змушують нас до відповіді. Наказую українському населенню протягом 48 годин залишити місцевості, заселені поляками. За невиконання наказу буде покарано смертю. Командир віглатних польських загонів Ярема»)

10 березня 1944 року загін Армії Крайової знищив українське село Сагринь на Холмщині. За різними даними, під час нападу загинули від 800 до 1240 мешканців. Нападники спалили церкву, понад 280 хат, сотні господарських будівель та споруд. Уціліле майно та худобу нападники пограбували та вивезли доусідніні польських колоній.
На фото: загін АК під час знищення Сагрині

1-3 березня 1945 року загін Армії Крайової та самооборона сусідніх сіл оточили та атакували українське село Павлокома у Надсянні. Жертвами нападу стали за різними даними від 150 до 366 українців, врятуватися вдалось лише 36 особам. У місцевій церкві нападники здійснювали допити та катування мешканців. На фото: Церква Покрови Богородиці у селі Павлокома, зруйнована в березні 1945 року

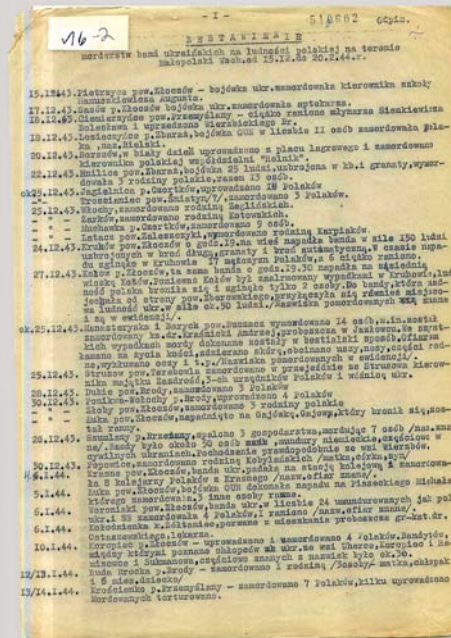

11 липня 1943 року загін Української повстанської армії та підпілля Організації українських націоналістів здійснили напад на містечко Порицьк (тепер село Павлівка Іваничівського району) на Волині. Жертвами нападу стали понад 200 поляків, які заховалися у місцевому костелі.
На фото: парафіяльний римо-католицький костел у Порицьку

Листівка-ультиматум до польського населення Західної України

вчинки, які можна класифікувати як воєнні злочини. Спроби командування обох армій зупинити поширення таких дій були недостатньо ефективними через підпільні умови боротьби. Після того, як за допомогою Москви влада у Польщі перебрав комуністичний уряд, до злочинів та репресій проти українського населення активно долучилися й загопи польсько-го війська та сил безпеки.

Учасники українського та польського підпільних рухів ретельно фіксували злочини протилежної сторони, уклали списки загиблих земляків. У майбутньому такі списки мали використовуватися для обвинувачення супротивника і обґрунтування власних претензій на терени конфлікту. Список поляків, убитих в Галичині (в документі вжито «Східна Малопольща») в зрудні 1943 – лютому 1944 року

Тіла поляків – жертв атаки УПА, 16 червня 1944 року

«Війна – це поразка людяності»
Папа Римський, Іван Павло II

Список українців, вбитих поляками на теренах Губрушевщини (Холмщини). 1942–1943 роки

Ч.п.	Дата народження	Ім'я та прізвище	Супр.станова-лице	Вік	Місце нар.
1.	2.4.42	Трохим Юстин	солдат мун. дозвір. в Короліві	40	Поступине
2.	7.5.42	Степан Куца	солдат в Губрушевці	45	Поступине
3.	27.5.42	Нахійко Іванчук	командир пошти		Ужасів
4.	***	Іван Митин	вчитель		Підгірці
5.	23.6.42	Павло Маргола	поліційний в Губрушевці	42	Маліні
6.	***	Василь Маргола	мун. дозвір. в Маліні		Підгірці
7.	27.7.42.	Евграф Іван	поліцейський в Губрушевці	43	Нареве
8.	19.8.42	Олександр Іван	мун. дозвір. в Губрушевці	43	Нареве
9.	2.10.42	Олександр Василь	мун. дозвір. в Губрушевці	60	Крупець
10.	28.11.42	Марія Абрам	сестра в Маліні	20	Маліні
11.	29.1.43.	Тамара Стефанівна	вчителька в Губрушевці	51	Маліні
12.	***	Адам Іванчик	мун. дозвір. в Губрушевці		Стрипі
13.	30.1.43	Адам Іванчик	мун. дозвір. в Губрушевці		Стрипі
14.	***	Олександр Іванчик	селище в Стрипі		
15.	6.2.43	Василь Дмитрович			
16.	***	Надія Іванівна			
17.	***	Владислав Якович	селище в Турові		
18.	7.2.43	Людмила Гута	вчителька в мун. дозвір. в Чарківці		
19.	23.2.43	Іван Іванчик	мун. дозвір. в Губрушевці	28	Галичина
20.	***	Іван Іванчик	поліцейський в Губрушевці	35	Полісся
21.	***	Іван Іванчик	селище в Губрушевці		
22.	3.3.43	Іван Іванчик	селище в Губрушевці		
23.	16.3.43	Іван Іванчик	селище в Губрушевці		
24.	19.3.43	Владислав Іванчик	вчитель, в Маліні	32	Висів
25.	Дер.Мен.	Ступницький	поліцейський		Україна
26.	Дер.Мен.	Іван Іванчик	поліцейський		Україна
27.	21.3.43	Павло Іванчик	мун. дозвір. в Губрушевці	45	Галичина
		Павло Іванчик	референт в Губрушевці	49	Україна

Тіла українців, вбитих вояками польського відділу Народових сил збройних. Верховина, 6 червня 1945 року

Восени 1919 року обидві держави — Українська Народна Республіка та II Річ Посполита відчували смертельну небезпеку з боку червоної Росії. Саме це було головною причиною, яка змусила обидві сторони сісти за стіл переговорів. Переговори тривали впродовж семи місяців і завершилися підписанням Варшавського договору, більш відомого як «союз Петлюри-Пілсудського».

Український хор і жителі Києва на залізничному вокзалі очікують на прибуття Головного отамана військ УНР Симона Петлюри. Травень 1920 р.

Андрій Лівіцький, міністр юстиції і закордонних справ УНР, голова Української дипломатичної місії в Польщі в 1919 р.

Марко Безручко, в 1919 році — полковник Армії УНР, командир 6-ї Січової дивізії Армії УНР, сформованої у фортеці Брест-Литовська з вояків Армії УНР, інтернованих польською владою

В обмін на значні територіальні поступки — до Польщі відходили Східна Галичина й західні повіти Волині — УНР здобула союзника в боротьбі з росіянами.

Спільний похід проти більшовизму на початках розгортався доволі успішно: за два тижні об'єднане польсько-українське військо увійшло до української столиці. Однак згодом страте-

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра та військовий міністр Володимир Сальський оглядають частини 6-ї Січової стрілецької дивізії під час вручення цієї частині бойового прапора. 21 квітня 1920 р.

Рух польських підрозділів вулицями Києва. 8 травня 1920 р.

Мешканці Києва очікують на прибуття Головного отамана військ УНР Симона Петлюри та командуючого 3-ю польською армією генерала Едварда Ригз-Смієли. Київ, травень 1920 р.

Генерал Антоній Лістовський, Головний отаман Симон Петлюра, полковники Володимир Сальський та Марко Безручко. Бердичів, квітень 1920 року

гічну ініціативу перехоплює Червона армія, яка відвоювала Київ, а вже в серпні стояла під стінами Львова й Варшави. Переможна битва в передмісті Варшави — «диво над Віслою», врятувала незалежність Польщі та її перетворення на наступну советську республіку.

Величезну самовідданість у боротьбі з більшовизмом проявили вояки-українці 6-ї стрілецької дивізії під командуванням Марка Безручка.

З нагоди 20-ліття відродження Польської держави її керівництво хотіло нагородити Марка Безручка орденом «Virtuti Militari» («Військової доблесті»). Той відмовився, аргументуючи: «Я воював за Україну, а не Польщу». Уклавши Ризький договір з РСФРР та УСРР, поляки зрадили свого союзника — УНР.

Хоча неофіційна співпраця між державними установами, а також на рівні розвідок, продовжувалася аж до часів Другої світової війни. Одним із найбільш помітних її наслідків був Другий Зимовий похід Армії УНР — остання спроба українців в часи революції відвоювати втрачену державність.

Симон Петлюра приймає рапорт почесної варті Юнацької школи на двірці в Кам'янці-Подільському. 1920 р.

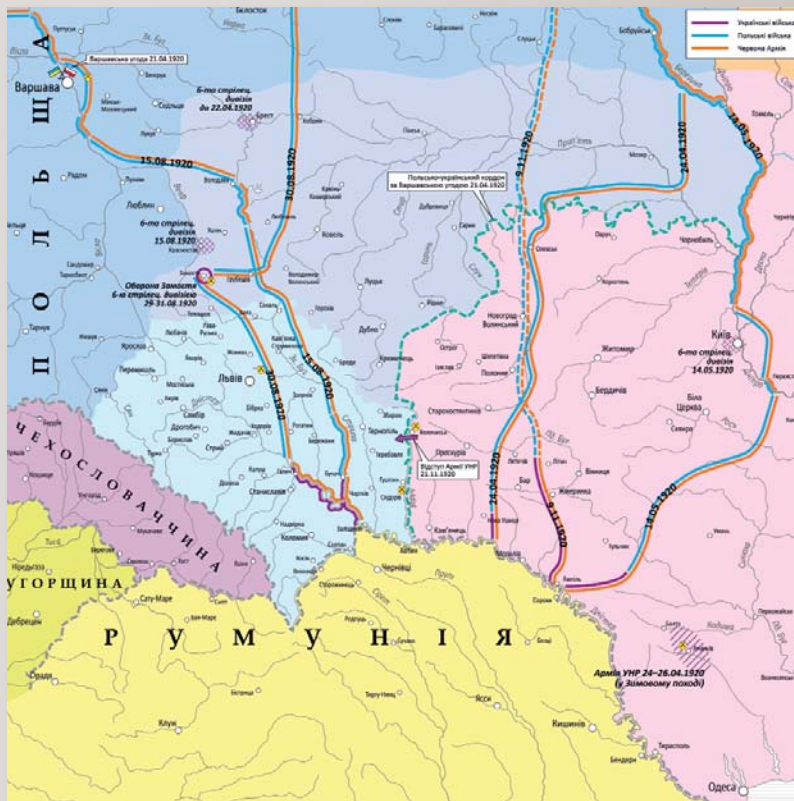

Головний Отаман Армії УНР вітає польського генерала Едварда Ридз-Смігли. Київ, 10 травня 1920 року

Головний отаман військ УНР Симон Петлюра і Головнокомандувач Війська польського маршал Юзеф Пілсудський. Вінниця, 1920 р.

Фронти Польсько-радянської війни 1920 р. Цього разу українці з поляками виступали союзниками, але союз був нерівноправним. За польську підтримку УНР довелося поступитися західноукраїнськими землями. До сформованих у Польщі українських 3-ї і 6-ї стрілецьких дивізій приєдналася Армія УНР, яка повернулася з 1-го Зимового походу

Польсько-український конфлікт в Другій світовій війні послаблював українців та поляків у їхньому протистоянні нацистському та комуністичному тоталітаризмам. Це розуміли політики з обох сторін. Тому протягом 1942–1944 років тривали організовані за участі духовенства переговори між представниками ОУН та польського підпілля. Проте вони закінчилися безрезультатно через нездатність жодної зі сторін на компроміс у питанні приналежності західноукраїнських теренів.

Для українського підпілля, яке ставило собі за мету відновлення Української Самостійної Соборної Держави, не могло бути мови про зречення частини земель, заселених українцями. Тим паче, що йшлося про території, які стали базою для розвитку визвольного руху ОУН та УПА. Для польської сторони головною засадою зовнішньої політики протягом війни була

Переговори між українськими та польськими повстанцями у селі Руда Ружанецька на Люблінщині. Травень 1945 р.

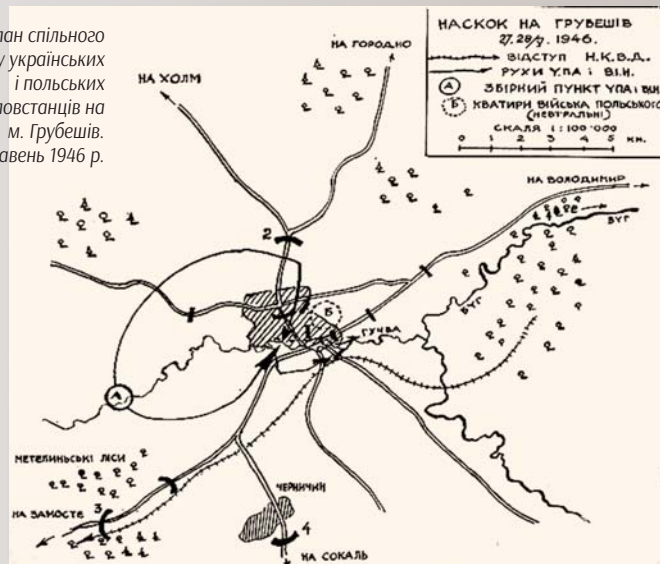
Польські та українські повстанці після переговорів у селі Руда Ружанецька на Люблінщині. Травень 1945 р.

Партизани з УПА та ВіН на Грубешівщині. 1946 р.

План спільного нападу українських і польських повстанців на м. Грубешів. Травень 1946 р.

вимога повернення до кордонів 1939 року. Відтак, поля для порозуміння під час перемовин фактично не залишалося. Відсутність результату в переговорах підштовхнула обидві сторони до активнішого використання сили, як засобу вирішення проблеми.

Ситуація змінилася після переходу фронтів, коли стало зрозуміло, що ні СРСР, ні жоден з інших учасників антигітлерівської коаліції не готовий відстоювати повернення Польщі до кордонів 1939 року. Більш того, у нових польських кордонах поляків чекала лише заміна нацистського режиму неволі на комуністичний. Нові політичні обставини відсунули територіальну суперечку на задній план, натомість актуальнішою ставала потреба спільної боротьби проти комунізму.

В 1945–1946 роках на теренах Закарпаття відбулася низка переговорів між українськими та польськими підпільниками. Їхніми учасниками були делегати, уповноважені найвищим керівництвом ОУН та УПА. Польську сторону представляли підпільники місцевого рівня, зокрема з формування ВіН (Вольносьць і Незавісольсьць). Результатом перемовин спочатку стало перемир'я між підпільними арміями, а згодом і підготовка та проведення спільних акцій, найуспішнішою з яких стала атака на місто Грубешів у травні 1946 року.

Попри мілітарний успіх акції, вона не мала політичного продовження через неготовність до цього польської сторони. Врешті комуністи знищили польське, а згодом і українське підпілля. Ефективна співпраця між українськими та польськими військовими стала можливою лише через півстоліття, після відродження незалежних України та Польщі.

«Що б не говорили, те співробітництво [УПА і ВіН] є найяскравішим прикладом тодішніх польсько-українських взаємин. Може бути дороговказом на майбутнє для обох народів, що страждають під російським ярмом»

Євген Штендера, курінний УПА, учасник переговорів із польським підпіллям на Закарпатті

Євген Штендера, курінний УПА, учасник переговорів із польським підпіллям щодо спільної атаки на гарнізон у м. Грубешів

Вояк УПА (ліворуч) спілкується з бійцем польського підпілля. Лемківщина, літо 1946 р.

Зустріч польської та української делегацій на переговорах у селі Руда Ружанецька на Люблінщині. Травень 1945 р.

Згоріла бугівля служби безпеки комуністичної Польщі у Грубешеві після спільної атаки польських та українських партизанів. 1946 р.

Санітар УПА робить перев'язку полоненому польському воякові. Дурницький ліс біля Перемишля. Зима 1947 р.

В умовах тоталітарного режиму терор і страх стають не лише засобом знищення й залякування реальних чи уявних ворогів/противників, але й повсякденним інструментом управління масами.

У минулому столітті українці й поляки стали жертвами двох тоталітарних режимів — комуністичного та нацистського. Перший утвердився на українських теренах ще до Другої світової війни. Голодомор, масові репре-

сії та депортації випали на долю українців і поляків, які мешкали в УСРР. У цей час ГПУ «фабрикувало» справи й розгортало судові процеси здебільшого проти інтелігенції. Свого апогею сталінські репресії сягнули в 1937–1938 роках — під час «Великого терору». Реалізуючи «польську операцію», одну з серії «національних операцій», НКВД знищило близько 20 % поляків, які жили в СРСР. Загалом за період «Великого терору» на території УСРР було засуджено 198 тис. 918 осіб, з яких близько двох третин — до розстрілу.

У Другій світовій Україна й Польща стали ареною зіткнення двох тоталітарних агресорів, учорашніх союзників — СРСР та Третього Райху. 1939-го вони зруйнували польську державу протягом кількох тижнів та втягнули

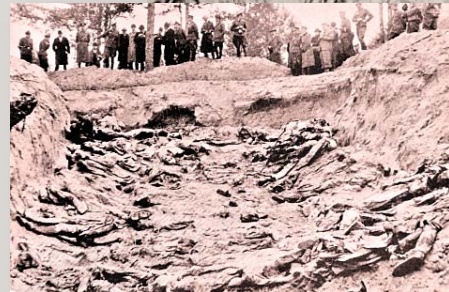

Плакати «Капітан країни Рад веде нас від перемоги до перемоги». 1933 року. Художник Борис Єфімов. Радянська пропаганда готувала психологічний фон для творення культури особи Сталіна, а також «очищення» суспільства від «чужих», потенційно небезпечних елементів. Аналогічні практики застосовувала й нацистська Німеччина

Військовополонені закопують тіла розстріляних у Бабиному Яру. Київ. 1941 рік. Під час нацистської окупації це урочище стало місцем масових розстрілів. Протягом 29-30 вересня 1941 року тут розстріляли близько 34 тисяч київських євреїв. Вбивства тривали до листопада 1943 року. Загалом за весь період у Бабиному Яру загинуло близько 100 тисяч осіб — євреїв, ромів, радянських військовополонених, українських націоналістів, душевнохворих

Лаврентій Берія — Народний комісар внутрішніх справ СРСР (1938–1945). За його наполяганням були розширені права Особливої наради при наркомові з ухвалення позасудових вироків

Німецькі офіцери та журналісти біля відкритого поховання з рештками польських офіцерів у Катинському лісі під час проведення ексгумації їхніх тіл. Смоленська область, 1943 рік. Ексгумацію проводили члени німецької комісії, до робіт залучали радянських військовополонених та місцевих жителів. Катинський розстріл — збірна назва масового знищення у Козельському, Старобільському та Осташківському спецтаборах НКВД, а також у кількох в'язницях Києва, Харкова, Херсона та Мінська 22 тис. польських офіцерів

Людські черепи, знайдені під час археологічних досліджень у Биківні, 2011 рік

світ у вир Другої світової. Результат протистояння систем — величезні людські жертви. Відомий дослідник Тімоті Снайдер назвав простір центральної Польщі, України, Білорусі та країн Балтії «кривавими землями», на яких загинуло близько 14 млн цивільних жертв.

Знаковим місцем пам'яті жертв комунізму для українців і поляків стала Биківня. Серед знищених у в'язницях НКВД за «Великого терору» у Києві та похованих на території таємної спецділянки у Биківнянському лісі лівову частку становлять українці. Але поховані тут і поляки, зокрема польські офіцери, вбиті в 1940 році. Причетність до розстрілів 22 тис. полонених Війська Польського влада в СРСР офіційно не визнавала, тривалий час намагалася покласти відповідальність за злочин на нацистів. Водночас серед катинських жертв були й українці.

Польська еліта гинула в Аушвіці — нацистському концтаборі біля польського міста Освенцім, створеного для знищення борців польського руху опору. Згодом концтабір став символом Голокосту — в ньому нацисти вбили понад мільйон євреїв. Аушвіц — місце випробування чи останнього прихистку й для багатьох українців, а також євреїв, що походили з українських земель.

«Щоб керувати поведінкою своїх підданих, тоталітарному режиму потрібно однаково добре підготувати кожного і на роль жертви, і на роль ката»

Ханна Арендт. Джерела тоталітаризму

Василь Бандера, член ОУН, в'язень нацистського концтабору Аушвіц, замордований польськими капо

Генріх Гімmlер поруч із ув'язненим у концтаборі Дахау. 1936 рік

Окуляри в'язнів, знищених у концтаборі Аушвіц, м. Освенцим (Польща). Січень — лютий 1945 року

Головний вхід та вигляд цвинтаря в Пальмірах. Одним із головних місць страт поляків у перші роки німецької окупації стали Пальміри в Кампінській пуші під Варшавою. Тут загинуло близько 2 тисяч політиків, діячів культури, державних службовців, учителів та ін. Серед них: маршалок сейму Мацей Ратай, золотий медаліст олімпійських ігор у Лос-Анджелесі 1932 року Януш Кусоцинський, сенаторка Речі Посполитої Гелена Ярошевичова, знаменитий шахіст Давид Шпепюрка

Скульптурна композиція Меморіалу жертв репресій на території Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили»

Через пекло в'язниць і концтаборів СРСР та Третього Райху довелося пройти «подвійними» жертвами як комуністичного, так і нацистського режиму. Вижити пощастило не всім. Молода українка Віра Франко, онучка Івана Франка, та визначний польський військовий Вітольд Пілецький каралися в нацистських, а згодом – радянських таборах.

Вітольд Пілецький.
1920-ті роки

Вітольд Пілецький
з дружиною Марією
і сином Анджеєм.
Острів Мазовецька,
1933 рік

Равенсбрюк, в'язниця в Києві на Короленка, 33, Бутирка й Воркута – таким був майже 12-річний шлях тортур для Віри. На момент першого арешту дівчині виповнилося вісімнадцять. Висунуті їй звинувачення від нацистів, а згодом – від комуністів, були вигаданими фальшивками.

Ув'язнені жінки на будівництві концтабору Равенсбрюк. Равенсбрюк, або «Жіноче пекло» – нацистський жіночий концтабір у Північно-Східній Німеччині. Створений на початку II Світової війни у 1939 році. До квітня 1945 року через табір пройшло близько 130 тисяч жінок із окупованих німцями європейських країн. У ньому утримувалася і Віра Франко

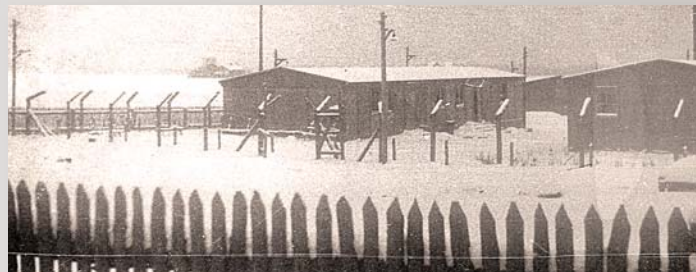

Віра Франко –
після в'язниць
і концтаборів

Віра Франко та інші внуки Івана Франка
на відкритті пам'ятника вигадному гідусю

Вигляд концтабору Явожно. Січень-лютий 1945 року. До звільнення січні 1945 року – піттабір нацистського концтабору Аушвіц. У лютому перейшов у підпорядкування відділення в'язниць і таборів воевоєського відділу громадської безпеки у Кракові. Польська комуністична влада використовувала табір для утримання українців, запідоєрених у зв'язках із ОУН та УПА

ЖЕРТВИ ТОТАЛІТАРИЗМУ. ВІРА І ВІТОЛЬД

Польський офіцер Вітольд Пілецький добровільно зголосився на ув'язнення у концтаборі Аушвіц для проведення розвідувальної операції.

З вересня 1940 року до моменту своєї втечі з концтабору наприкінці квітня 1943-го він добровільно пройшов через складні випробування. «На виході я мав на кілька зубів менше, ніж на момент мого прибуття туди, а також поламану грудину, тож я заплатив дуже невелику ціну за перебування в тому санаторії», – підбивав він підсумки свого перебування у таборі. 1947 року ротмістра Пілецького ув'язнила польська комуністична влада як «агента іноземної розвідки». Присудом був смертний вирок. 25 вересня 1947 року вирок було виконано.

«Майже чотири роки, прожиті мною у Равенсбрюку, тому жіночому Бухенвальді, залишили незагоєні рани на моєму тілі, а ще більше в душі. Молодою дівчиною, котра тільки що ступила на шлях самостійного життя, яке, здавалося мені, стелиться перед мною, що одержала освіту, знала кілька іноземних мов, якій місце в суспільстві забезпечив авторитет діда і праця батька, педагога, ученого, журналіста, українського громадського діяча, я раптом опинилась у фашистській тюрмі з політичним звинуваченням, яке, хоч і не підтверджувалось моїми діями, зате зосереджувалось на моєму родоводі, що й був єдиним свідченням проти мене»

Віра Франко. Спогади

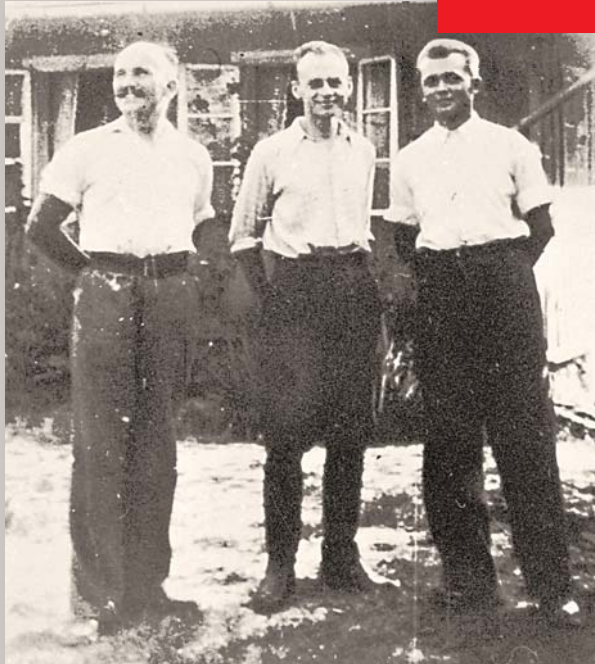

Віра Франко в ув'язненні. Онука відомого українського поета та громадсько-політичного діяча Івана Франка, донька Петра Франка – офіцера Української Галицької армії, організатора «Пласту», була ув'язнена після приєднання Західної України до УРСР

Вітольд Пілецький, доброволець у концтаборі Аушвіц, в'язень № 4859

Сторінка біографії Віри Франко, написана від руки

Стоять зліва направо: Ян Редзей, Вітольд Пілецький, Егвард Чішельський – втікачі з Аушвіца перед будинком родини Серафінських. Новий Вісьнич. 1943 рік. Під час перебування в Аушвіці Пілецький створив підпільний Союз військової організації для «підтримки духу ув'язнених» та передавання новин назовні

Перші депортації, які захопили українців і поляків ще на початку Другої світової війни, тривали в 1939-1941 роках. Вони прокотилися Західною Україною після того, як СРСР приєднав ці землі за Пактом Молотова-Ріббентропа. За цей час було депортовано на схід СРСР понад 300 тисяч осіб: спочатку поляків, а згодом й українців.

Депортації в контексті повоєнного світооблаштування почалися ще в 1944 році й тривали до 1951-го. Їх уможливила згода союзників антигітлерівської коаліції, координація зусиль СРСР і прорадянських режимів Польщі й Чехословаччини. Договір 1944-го створив прецедент для «обміну населенням». Українців Надсяння, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя планували або примусово переселити до СРСР в обмін на поляків, що там проживали, або роззосередити в глибоких районах Польщі для поступової асиміляції. Переселення мало відбуватися лише на добровільній основі.

Однак у ході реалізації плану обидві сторони вдавалися до тиску та насильства. З вересня 1945 року для виселення українців з Польщі почали

Депортація українців з села Новосільців (Сяноцький повіт) в СРСР. Березень 1946 року

Похорон генерала Кароля Свєрчевського. 1947 рік. Загинув 28 березня біля Балієруд (нині село Підкарпатського воєводства, Польща), нібито від рук бійців УПА, але є версія, що до його загибелі причетні «товариші по партії». Вбивство Свєрчевського стало офіційним приводом для польської влади розпочати акцію «Вісла»

Виселення українців під час акції «Вісла». 1947 рік

Тегеранська конференція, де вперше прозвучали думки про переселення українців і поляків. 1943 рік

Родина Гойняків у селі Патока, західні землі Польщі. Родину виселили із села Нової Весі (східна Польща) під час акції «Вісла»

залучати Військо Польське, солдати якого вдавалися і до воєнних злочинів.

Загалом за період від 15 жовтня 1944 року до липня 1946-го з території Польщі до України депортували 480 тис. 305 осіб, а з України до Польщі – 787 тис. 674.

Акція «Вісла» 1947 року мала «остаточно вирішити українське питання» в комуністичній Польщі. Депортація здійснювалася на засадах колективної відповідальності під приводом

«Над ранок 10 лютого 1940 р. до нашої колонії приїхали совети. Для приготування до депортації дали 15 хвилин. Завантажено нас до вагонів без вікон, замкнено засувні двері і так нас везли у незнане. Було страшно»

Зі споминів Софії Ордон. «Львівщина під радянською окупацією 1939-1941»

Сестри Анастасія Ганас-Пилипець (1927 р.н.) і Марія Ганас (1934 р.н.), уродженки села Ветлін поблизу Перемишля, переселені до села Вербова в УРСР

Лемківський ансамбль із Гладішова, Малопольське воєводство, Польща. 1935 рік. Депортація лемків розпочалася в 1944 році і закінчилася у 1947-му, під час операції «Вісла». Українське населення села Гладішів, яке складало більшість, остаточно виселили до західної Польщі в 1947-му

Gorlice, 1935. Лемк. ансамбль з Гладішова. Худ. директор, пан Йодловський (x)

На карті ми бачимо, наскільки строкатими були ареали проживання українців та поляків на спірних землях у 1930-х рр. Мине всього два десятиліття – війна та масові переселення зроблять етнічні межі та державні кордони практично тотожними. Зеленою штрихованою лінією позначені сучасні кордони

Руїни православної церкви у виселеному селі Нязі, що неподалік Любичі Королівської. Люблінське воєводство, Польща

Український цвинтар у селі Осергів, Люблінське воєводство, Польща. Сучасний вигляд. У 1939 році населення села становило 520 осіб, із них – 480 українців. Їх виселили протягом 1944–1947 років

АКЦІЯ «ВІСЛА» - ЗЛОЧИН ПОЛЬСЬКОГО КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ

28.04 – 29.07.1947

НАМІР:

«Остаточне вирішення української проблеми в Польщі» (з плану операції "Схід", надалі перейменованої на "Вісла")

ПРИВІД:

Вбивство УПА віце-міністра оборони Польщі Кароля Сверчевського 28 березня 1947 р.

ОФІЦІЙНА ВЕРСІЯ:

Ліквідація УПА, підтримуваної українським населенням

ЗДІЙСНЮВАЛИ:

21 тисяча польських і кілька тисяч радянських і чехословацьких військових

ДЕПОРТОВАНО:

- Квітень–липень 1947 – **140 575** осіб
- До грудня - ще близько **10 000** осіб

ЗААРЕШТОВАНО І ЗАСУДЖЕНО:

- **315** цивільних осіб-українців
- в т.ч. **173** розстріляно

УВ'ЯЗНЕНО У КОНЦТАБОРІ «ЯВОЖНО»:

- **3936** осіб
- в т.ч. **823** жінки
- **27** священників
- близько **200** бранців
загинули внаслідок катувань

**ПЛОЩА ТЕРИТОРІЇ,
з якої були
ВИСЕЛЕНІ УКРАЇНЦІ -
19 500 км²**

Акція «Вісла» – військово-політична операція польської комуністичної влади, що стала інструментом етнічної чистки та полягала у примусовій депортації всього українського населення південно-східних регіонів Польщі (Лемківщина, Холмщина, Надсяння й Підляшшя) до її північно-західних земель

ЯК ЦЕ ВІДБУВАЛОСЯ:

складання списків на виселення

ПРАВОВА ОЦІНКА:

- ЗЛОЧИН ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ
- ВОЄННИЙ ЗЛОЧИН
- ЕТНІЧНА ЧИСТКА

позбавлення прав на колишні господарства і майно

розвезення по селах (не більше 5 українських родин в одному)

заборона змінювати місце проживання

розподільний пункт

повітова залізнична станція

товарний вагон

пункт переадресації

оточення населених пунктів військовими

2 години на "збори" в дорогу

збірний пункт

ліквідації формувань Української повстанської армії на Закарпатті. У процесі її реалізації близько 150 тис. українців Східної Польщі опинилися на території західних та північних воєводств, декілька тисяч – у концтаборі. Кількасот підпільників та їхніх прихильників розстріляли за ухвалою польових судів. У 1948 році спільна комісія СРСР і

Польщі прийняла рішення про демаркаційну лінію в районі верхнього Сяну, внаслідок чого понад 9 тис. українців були виселені з власних помешкань за кілька годин.

Останньою територіальною корективою між двома державами стала «Угода між СРСР та Польською республікою про обмін ділянками державних територій» 1951 ро-

ку. Її наслідком стало переселення близько 16 тис. 500 польських громадян із Сокальщини у бойківські Бескиди.

Близько 33 тис. українців виселили із Західної Бойківщини. Їх розпорозили по чотирьох південних областях УРСР: Донецькій, Миколаївській, Одеській і Херсонській.

Після закінчення II Світової війни в середовищі емігрантів-інтелектуалів виникла нова модель польсько-українських стосунків, запропонована головним редактором культурного часопису «Культура» Єжи Ґедройцем (1906-2000). Він народився у Мінську, походив з давнього польсько-литовського шляхетського роду.

У Варшавському університеті вивчав українську історію та літературу, познайомився з провідними українськими діячами, зокрема, ідеологом українського націоналізму Дмитром Донцовим, головою УНДО Василем Мудрим.

Концепція Ґедройця передбачала поєднання поляків, білорусів, литовців і українців у вільній від комунізму і імперіалізму Європі, підтримку прагнення до державної незалежності та відмову Польщі від територіальних претензій.

Питання державності України Єжи Ґедройць вважав одним із найважливіших для майбутнього Польщі й безпеки Центрально-Східної Європи. Ідеї Ґедройця викликали спротив співвітчизників, але в Парижі він створив середовище інтелектуалів, до якого належали польські мислителі Чеслав Мілош, Густав Герлінг-Ґрудзінський, Юліуш Мерошевський; українці Богдан

Єжи Ґедройць та Збігнєв Бжезінський у Літературному інституті. 1963 р.

Юліуш Мерошевський – журналіст, публіцист, політичний оглядач, багатолітній автор «Культури». У 1973 році вийшла його стаття під назвою «Польська «Ostpolitik», у якій він закликав дивитися на Радянський Союз не як на моноліт, а як на безліч так само, як Польща, поневолених народів. У статті «Російський польський комплекс та

простір УЛБ» (Україна, Литва, Білорусь) в 1974 році прийшов до висновку, що треба зробити все, аби Росія перестала розпоряджатися простором УЛБ, а Польща має відмовитися від імперських амбіцій, визнати і підтримати незалежність України, Литви та Білорусі

Єжи Ґедройць, м. Мезон-Ляфіт під Парижем, 1986 р.

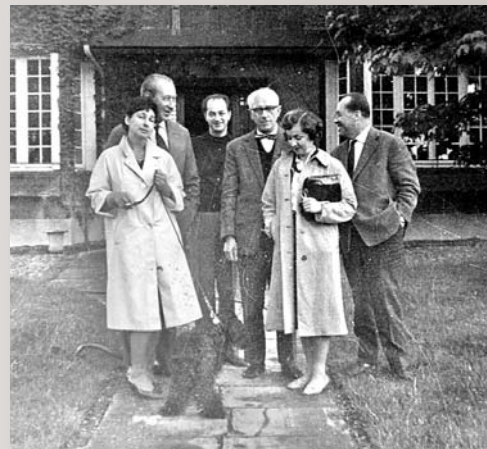

Єжи Ґедройць, 1920 р.

Єжи Ґедройць у другій половині 1940-х рр.

Єжи Ґедройць та Чеслав Мілош на вручненні Чеславу Мілошу Нобелівської премії в Стокгольмі. 1980 р.

Софія і Жигмунт Герц, Генрик Ґедройць, Єжи Стемповський, Богдан Осадчук перед будинком «Культури», Мезон-Ляфіт під Парижем, травень 1961 р.

Осадчук, Борис Левицький, Юрій Лавріненко, Юрій Шевельов тощо. На шпальтах «Культури» з'являються твори, заборонені на охоплених комунізмом теренах. «Інститут літерацький» вперше видав антологію української літератури «Розстріляне відродження», що поширилася і за «залізною завісою». У «Культурі» публікувалися матеріали, присвячені українській проблематиці та польсько-українським взаєминам.

Гедройць і його видання завоювали собі високий моральний авторитет. Їх легально й нелегально завозили, слухали по радіо і це справило феноменальний ефект у Польщі. Так у свідомості польської інтелігенції вкорінювалась ідея, що незалежність східних сусідів відповідає польським інтересам. Тому, коли виникла «Солідарність», порозуміння з Україною стало одним з головних її завдань.

«Так як ми, поляки, маємо право на Вроцлав, Щецин, Ганьськ, так литовці слушно хочуть повернути Вільно, а українці – Львів. Історичні доводи показують, що ці міста ніколи не були насправді польськими (...) Литовці ніколи не забудуть про Вільно, і доти не буде згоди між нами, поки не віддамо їм Вільно. З іншої сторони, українці не подарують нам Львова (...) Коли дійде до... потенційної поразки Радянської Росії, наші апетити на Львів та Вільно мають остаточно зникнути. Нехай литовці, котрі переживають долю ще гіршу, ніж ми, тішаться своїм Вільно, а у Львові нехай майорить синьо-жовтий прапор. Ми ж звернемо увагу на Вроцлав, Ганьськ, Щецин і будуймо Польщу на її власній території. Тоді напевно наші сусіди зі сходу і півночі потішать нас довірою»

Із листа ксьондза Юзефа Маєвського, «Культура» 1952 р.

Обкладинка першого номера «Культури», виданого в Римі в 1947 р. «Культура» існувала до 2000 р. включно (видано майже 600 чисел часопису і 511 томів «Бібліотеки «Культури»)

Обкладинка антології української поезії 1920-х років, впорядкована Юрієм Лавріненком, видана Літературним Інститутом у 1962 році

Єжи Гедройць (другий зліва) та Густав Герлінг-Груздінський (сидить попереду) в колі працівників «Культури» (містечко Мезон-Ляфіт під Парижем, вересень 1986 р.)

Будинок Літературного інституту, де готувалися випуски «Культури» в містечку Мезон-Ляфіт. У 1945 р. Єжи Гедройць став директором Європейського департаменту Міністерства інформації Польської Республіки у Лондоні, а в жовтні 1946-20 в Римі його призначили директором Літературного інституту

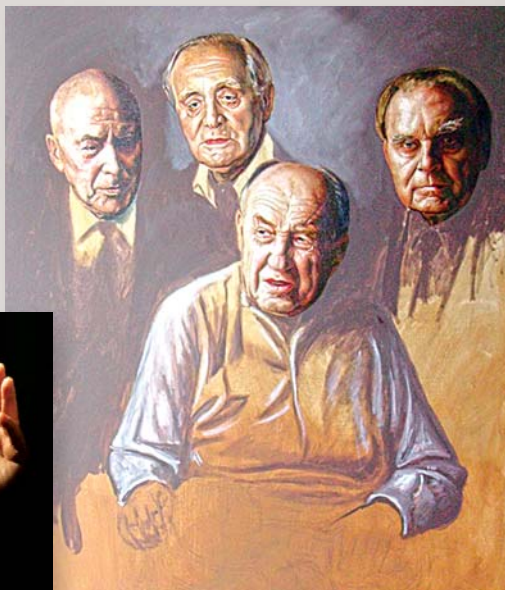
Єжи Гедройць з Софією Герц та Густавом Герлінг-Груздінським – польським письменником, есеїстом, літературним критиком, журналістом, в'язнем ГУЛАГу і таборів НКВД. Табірну реальність Герлінг-Груздінський зобразив на сторінках роману «Інший світ». Фото в містечку Мезон-Ляфіт під Парижем, 1987 р.

Богдан Осадчук (1920-2011) – видатний український політолог і публіцист. Народився в Коломиї в учительській родині, пізніше оселився біля Кракова. Закінчив Берлінський університет, де вивчав міжнародне право, історію країн Східної Європи та Балкан. У 1966 році став професором новітньої історії Східної Європи Вільного Університету Берліна.

На Заході Осадчук зближився з представниками українського й польського національного рухів, інтелектуалами, що опинились в еміграції, чудово розумів специфіку українсько-

Колективний портрет: Ян Новак-Єзьоранський, Єжи Гейдройць, Богдан Осадчук, Чеслав Мілош, художник Криштоф Аннусевич, Криніца, 2004 р.

Богдан Осадчук (1920–2011) – дослідник історії Центральної та Східної Європи, професор політології Вільного Університету Берліну. Автор книг «Розвиток комуністичних партій Центральної та Східної Європи» (1962), «Радянський комунізм. Документи» (1964) тощо, ув головним редактором «Віднови» – емігрантського журналу незалежних українських інтелектуалів

Із Кшиштофом Чижевським – польським поетом і есеїстом, одним із засновників Центру «Пограниччя – мистецтв, культур, народів» у Сейнах і Фонду «Пограниччя». У 2005 р. Богдан Осадчук отримав нагороду «Людина пограниччя»

Із Вячеславом Брюховецьким – почесним президентом Національного університету «Києво-Могилянська академія»

«Український космополіт із берлінською адресою. Про Богдана Осадчука (Олександра Короба)» (Оснабрук, 2004) – це запис розмов із Богданом Осадчуком впродовж 2000 та 2003 рр., здійснений Базилем Керським – шеф-редактором двомовного берлінського «Deutsch-polnisches Magazin DIALOG» й варшавським есеїстом, літературознавцем професором Анджеєм-Станіславом Ковальчиком

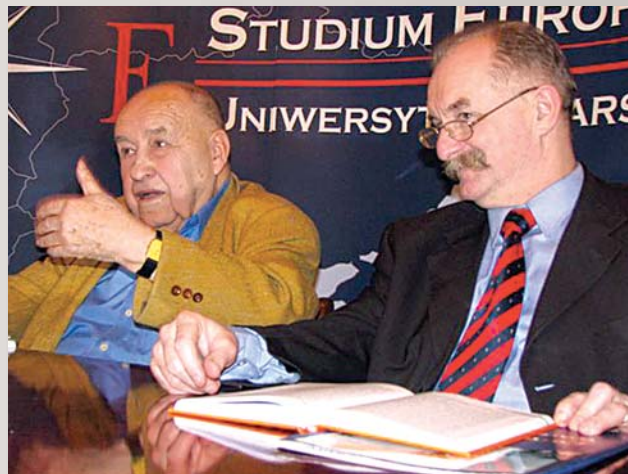

Анджеї
Вайда,
Адам Міхнік
і Богдан
Осадчук
на офіційному
відкритті
садиби
видавництва
«Агога»,
2 березня
2001 р.,
Варшава

польських стосунків. Він став найближчим українським співробітником «Культури» – часопису Єжи Ґедройця. Їх об'єднувала спільність поглядів, зокрема щодо польсько-українського примирення.

Осадчук і Ґедройць усвідомлювали, що успіх визвольної боротьби їхніх народів залежить від міжнаціонального примирення. У 1952 році в часописі «Культура» з'явилася нова рубрика – українська хроніка.

У стосунках Осадчука з Ґедройцем не все було безхмарно. Один з конфліктів виник, коли у 1970-х роках Ґедройць розпочав співробітництво з російським емігрантським часописом

Богдан Осадчук та Леонід Фінберг – соціолог, дослідник культури, директор Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства, головний редактор видавництва «Дух і Літера» Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Богдан Осадчук та
Ян Маліцький – історик,
публіцист, директор Центру
Східноєвропейських студій
Варшавського університету.
1 березня 2008 р.

Богдан Осадчук з Олею Гнатюк – польською дослідницею в галузі українознавства, перекладачкою, головою Товариства промоції української культури в Польщі та польської в Україні та Богумілою Бердиховською – польською публіцисткою, що спеціалізується на історії України ХХ ст. та польсько-українських стосунках, керівником стипендійних програм Національного центру культури у Варшаві

«Континент». Осадчук наполягав, що росіяни мають визначитися щодо свободи народів СРСР. Результатом дискусії стало проголошення Гедройцем у 1977 році «Декларації в українській справі», де представники російської, польської, чеської і угорської еміграції заявили про готовність співпрацювати з борцями за незалежність України.

У 1990 роки завдяки Осадчку «Культура» перетворилася на хроніку народження незалежної України. Він був ініціатором створення Європейського Колегіуму Польських та Українських Університетів (ЕКРІУУ) у Любліні (Польща). Богдан Осадчук відзначений Нагородою дружби та співпраці з «Культурою», преміями ім. Єжи Гедройця, званням «Людина Прикордоння», орденом Білого Орла за заслуги в справі польсько-українського примирення, а в Україні – орденом Ярослава Мудрого.

«...Не буде насправді вільних поляків, чехів чи угорців без вільних українців, білорусів чи литовців. І, в остаточному підрахунку, без вільних росіян. Без росіян, вільних від імперських амбіцій, таких, які розвивають власне національне життя, шанують право до самостановлення інших народів».

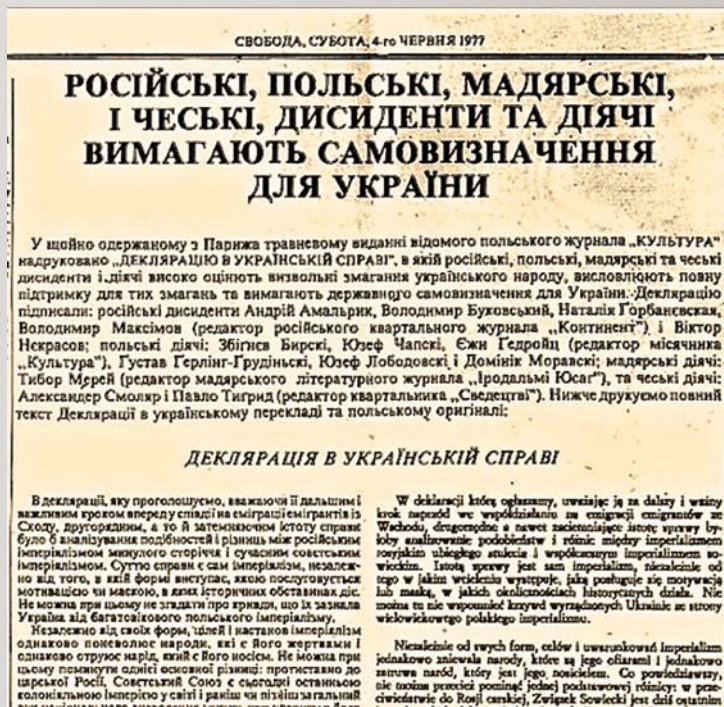
«Декларація в українській справі», «Культура», травень 1977 р.

Богдан Осадчук із українським кобзарем, бандуристом і лірником, лідером гурту «Хоряга Козацька» Тарасом Компаніченком

Богдан Осадчук з нагородою імені Єжи Гедройця, 8 листопада 2007 р. Цю нагороду засновано у 2001 р. тижневиком «Річ Посполита» для осіб та інституцій, які в своїй діяльності культивують добрі стосунки між народами Центрально-Східної Європи

«Декларація в українській справі», надрукована в найстаршій українській газеті США «Свобода». Червень, 1977 р.

«Солідарність» і Народний Рух України, які стали генераторами демократичних змін у Польщі та Україні, склали альтернативу комуністичним елітам, взаємодіючи між собою на особистісному та інституційному рівнях.

З другої половини 1970-х років у Польщі почала формуватись єдина демократична опозиція. У 1980 році страйкарі утворили незалежну профспілку «Солідарність», яка стала загальнонаціональною (10 млн. при населенні 38 млн). Українці Польщі впливали в ці процеси. Водночас українські дисиденти Петро Григоренко, Валерій Марченко, Юрій Литвин, Євген Сверстюк, Мирослав Маринович були добре знані в польських опозиційних колах.

Від 1986 року з ув'язнення почали виходити українські дисиденти, які активізували національно-визвольний рух УРСР. Саме цього року КГБ фіксує у своїх документах інформацію про появу неформальних об'єднань. Одне з них, «Суспільна група громадської ініціативи», було створене у Жданові (нині – Маріуполь). Як особливо небезпечний факт підкреслювалось, що група створювалася за зразком польського профспілкового руху «Солідар-

Після підвищення цін з 1 липня 1980 р. почалися виступи на корабельні в Гданську

Познань, 1981 р.: відзначення роковин виступів в Познані у 1956 р. Яцек Куронь – польський політик і державний діяч, видатний діяч антикомуністичної опозиції, Анна Валентинович – одна з засновниць незалежної профспілки «Солідарність», Адам Міхнік – дисидент і політв'язень часів Польської Народної Республіки, головний редактор «Газети Виборчої»

Українець Михайло Горинь і поляк Яцек Куронь зіграли важливу роль в процесі взаємодії Народного Руху України і польської «Солідарності»

8 вересня 1989 р. в будинку культури Київського політехнічного інституту відкрилися Установчі збори Народного Руху України за перебудову. На світліні (зліва направо): Віталій Дончик – український літературознавець, критик, Сергій Конев – народний депутат СРСР 1989-1991 р., Леонтій Сандуляк – український громадсько-політичний діяч,

науковець, дипломат, Вячеслав Брюховецький – літературознавець, педагог і громадський діяч, Володимир Яворівський – голова оргкомітету, Дмитро Понамарчук – прес-секретар Вячеслава Чорновола, Леонід Карнаухов – керівник прес-центру та Іван Драч, обраний співголовою Руху.

ність». Для пошуку контактів із «Солідарністю» у 1988 році до Польщі поїхали українські дисиденти брати Горині. У налагодженні зв'язків важливу роль зіграли представники української громади Польщі, а також церква.

4 червня 1989 року «Солідарність» здобула абсолютну перемогу на виборах і, спираючись на «доктрину Гедройця», підтримала ідею незалежності України. 8-10 вересня 1989 року на І з'їзд Народного Руху приїхала делегація еліти «Солідарності». Під овації прозвучало привітання головного ре-

«Був один момент, коли ми в таборі склали лаконічну телеграму до «Солідарності» з думкою про те, що нам вдасться той текст передати на волю і що та телеграма буде з нашими підписами. Не знаю, як там з нею склалося, але, в кожному випадку, вона писалась. Не пам'ятаю тексту телеграми, але гасло «за нашу і вашу свободу» — воно було таким надихаючим. Ми зичили їм сил, а з іншого боку розуміли, що вони борються і за нас».

Мирослав Маринович

Володимир Мокрий — перший українець, обраний у 1989 році до польського Сейму X-го скликання від «Солідарності»; лідер українського громадського руху, професор, керівник кафедри українознавства Ягеллонського університету (Краків).

Володимир Мокрий безпосередньо сприяв співпраці Народного Руху й «Солідарності»

дактора наймасовішої в Польщі «Газети виборчої», ідеолога «Солідарності» Адама Міхніка: «Хай живе вільна, демократична і незалежна Україна!»

Делегація з Польщі на Установчому з'їзді Народного Руху за перебудову у вересні 1989 року в актовому залі Київського політехнічного інституту. На першому плані (зліва направо): Францішек Сак — депутат Сейму від Громадянського Клубу Парламентського; Богуміла Бердиховська — директор Biggілу національних меншин в Міністерстві мистецтва та культури Польщі (1989–1994); Богдан Борусевич — заступник голови проसїлки «Солідарність», нині — віце-маршал Сенату; Агам Міхнік — депутат Сейму від Громадянського Клубу Парламентського, головний редактор «Газети виборчої». У другому ряду: секретар з питань ідеології ЦК КП УРСР і майбутній перший Президент України Леонід Кравчук. Фото з особистого архіву делегації «Солідарності» на І з'їзді Народного Руху України польської публіцистки Богуміли Бердиховської

28 липня 1997 року в місті Тарнуві (Польща) під час конференції «Jesteśmy sobie potrzebni» / «Потрібні одне одному». Зліва направо: легендарний діяч «Солідарності» Броніслав Геремек, український дипломат з українського посольства у Варшаві, перший тимчасовий повірений у справах України у Польщі (1991–1992) Теодозій Старак, депутат у Тарнуві від Унії Вольності Гвігон Вуйцік, голова Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл. Конференція була спільним проектом Молодого Руху та Молодих демократів з Унії Вольності. Яцек Куронь та Михайло Горинь у приміщенні Об'єднання українців у Польщі

Делегація з Польщі на Установчому з'їзді Народного Руху за перебудову у вересні 1989 року біля пам'ятника Тарасові Шевченку в Києві (зліва направо): Михайло Горинь, Агам Міхнік, Євген Сверстюк. Фото з особистого архіву делегації «Солідарності» на І з'їзді Народного Руху України польської публіцистки Богуміли Бердиховської

Яцек Куронь та Михайло Горинь у приміщенні Об'єднання українців у Польщі. Фото Мирона Кертичака

Володимир Мокрий у Києві разом із тележурналістом і дисидентом Сергієм Набокою та Дмитром Понамарчуком. 1989 рік

4–5 травня 1990 року в Яблонній біля Варшави зустрілись демократи обох країн – представники «Солідарності» та «Руху», започаткувавши новий етап українсько-польського діалогу. Відтак Польща стала першою країною, яка після Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року визнала Україну як незалежну державу.

Народний рух України за перебування поставав в умовах активізації українського суспільства. Установчий з'їзд Руху зібрав 1121 делегата від 1247 осередків по всій Україні, які на той час нараховували 280 тисяч осіб. Серед делегатів були представники 13-ти національностей, у тому числі 944 українці. 228 делегатів були комуністами, 24 – комсомольцями. Подію висвітлювали 137 журналістів. Були присутні гості з багатьох країн

Мітинг під стінами Верховної Ради УРСР 24 серпня 1991 року. За незалежність України проголосували 346 з 450 народних депутатів

Пам'ять, на відміну від історії, не претендує на всеохопне представлення минулого, вона вибіркова. Ми пригадуємо те, що нас найбільше вразило, вибираючи найважливіше чи те, що має значення в цей момент. Водночас спогади впливають на сьогоднішнє, актуалізуючи минуле, роблячи його частиною сьогоднішнього.

Минуле українців та поляків увірвало в себе всю палітру відносин – від завзятого протистояння до плідної співпраці. Що саме з цього плекати як елемент спільної пам'яті для майбутнього, вирішуємо ми. І саме ми, а не діячі минулого, відповідальні за цей вибір.

Це не значить, що заради налагодження стосунків у майбутньому ми маємо забути про давніші протиріччя. Минулий конфлікт важливий як застереження проти повторення цього. В такому випадку намагаються говорити про спільну вину за протистояння, спільно згадувати жертв з обох боків. Але він може також служити виправданням для недружньої поведінки у сьогоднішні. Тоді шукається один винуватець (ним є завжди інший), акцентується лише на власних втратах (втрати інших не можна порівнювати з власними).

Проект пам'ятника «Жертвам геноциду, здійсненого ОУН-УПА», який планували встановити у Варшаві. Основою пам'ятника було стилізоване дерево, до якого колючим гротом прив'язано тіла чотирьох дітей. Підставою для цього образу стало страшне фото, яке поширювали як зображення жертв УПА в спогадах та наукових дослідженнях. Насправді світлина фіксує подію, що талася в ніч з 11 на 12 грудня 1923 року – вбивство божевільною матір'ю своїх чотирьох дітей

Акція польських націоналістів у Перемишлі, учасники якої здійснили напад на хресну ходу українців до цвинтаря. 26 червня 2016 року

Обкладинка першого тому видання Єви та Владислава Семашків. Книга, основана на усних свідченнях, записаних через десятки років після описуваних подій, стала підґрунтям для історико-географічних концепцій та масштабних інформаційних кампаній. Обмежений доступ до українських архівів протягом 1990–2000 років робив неможливим верифікацію опублікованих спогадів і робив з них безсумнівне джерело інформації. Подальший ретельний аналіз, здійснений істориками, виявив у книзі велику кількість помилок, а подекуди – і зумисних перекручень

10 липня, парламенти обох країн України та Польщі ухвалили спільний текст заяви «З нагоди 60-ї річниці Волинської трагедії». Тоді політики зробили все необхідне, аби залишити питання того конфлікту предметом дискусій переважно для істориків

Президент України Леонід Кучма та президент Польщі Олександр Квасневський на відкритті пам'ятника україно-польському примиренню «Пам'ять-скорбота-єднання» у селі Павлівці (колиш Порицьк), 12 липня 2003 року. Перед тим,

Обкладинка першого тому багатотомного видання «Польща та Україна в 30–40-х роках XX століття. Невідомі документи спеціальних служб». Ця серія (станом на тепер опубліковано 9 томів) стала найуспішнішим прикладом співпраці українських та польських істориків

Постер до польського художнього фільму «Волинь». Про любов у нелюдські часи» 2016 року. Екранізація оповідання

Станіслава Сроковського «Ненависть», яку подивилося мільйони поляків, стала інструментом утвердження в суспільній свідомості поляків неагативних стереотипів про українців

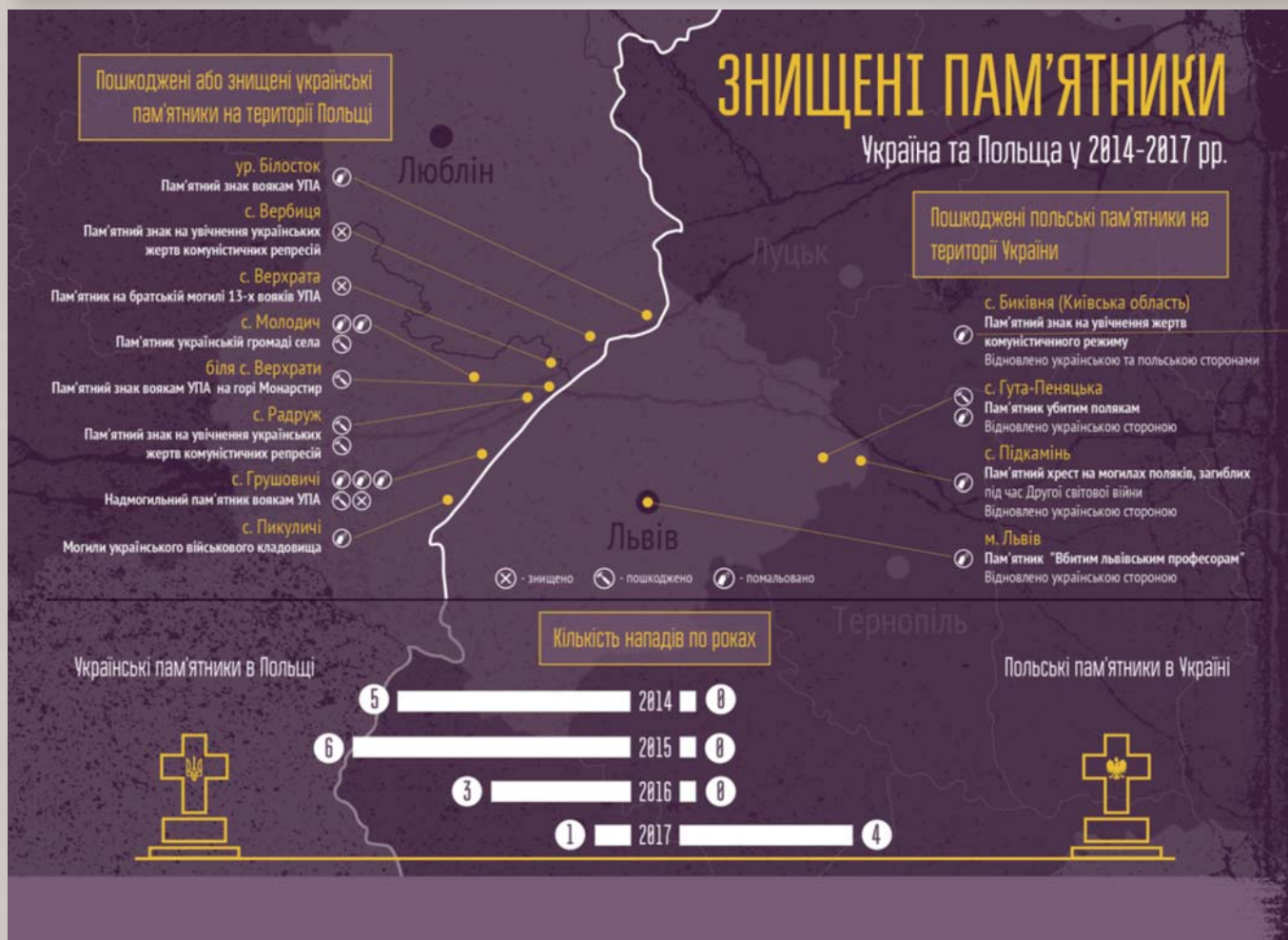
Обговорення польсько-українських конфліктів у комуністичні часи було обмеженим. Після падіння комунізму почався діалог, який нині почасти перетворюється на змагання емоцій: чий біль від пережитого більш пекучий – український чи польський.

Аби перші емоційні прояви пам'яті не стали причиною руйнування стосунків між

українцями і поляками, відповідальні особи в обох суспільствах взялися вибудувати компромісну модель пам'яті, яка не приховує важкого минулого, а дозволяє його подолати.

«Вибачаємо і просимо вибачення» – такий підхід, вперше застосований до польсько-німецьких стосунків, починає працю-

вати і тут. Його підхопили представники громадськості, церков, а потім і політики обох держав. На політичному рівні було зроблено необхідні для подолання травми кроки – ухвалено спільні заяви президентів, парламентів, спільно відкрито кілька пам'ятників. Паралельно історики почали спільну роботу з пошуку та публікації

22 липня 2016 року депутати польського Сейму ухвалили резолюцію з односторонньою оцінкою польсько-українського конфлікту в роки II Світової війни як геноциду поляків, організованого українськими націоналістами. Ухвалення цього документу стало символічною відмовою правлячої в Польщі верхівки від політики польсько-українського примирення і подолання важкого минулого

Офіційна сторінка у Фейсбуці польського прем'єра Матеуша Моравецького 11 липня 2018 року опублікувала фото знищеного вояками АК українського села Сазгринь, використавши його як ілюстрацію злочинів проти поляків на Волині. Помилка, яка чудово продемонструвала, до чого призводить бажання говорити лише про власні жертви. Насправді ж українські та польські хати горіли однаково

Знищення пам'ятника на могилі воїнів УПА у селі Грушовичі, Підкарпатське воєводство, 26 квітня 2017 року. Пліонрування могили напередодні роковин акції "Вісла" здійснили активісти праворадикальних організацій, проте Інститут національної пам'яті Польщі та Міністерство культури визнали у своїх заявах акт вандалізму законним

П'яті засідання Українсько-польського форуму істориків, 19 жовтня 2017 року, Черкаси. Створений з ініціативи Українського інституту національної пам'яті, він став майданчиком для фахових дискусій. На жаль, після ухвалення сеймом РП нової редакції закону про Інститут національної пам'яті відверті дискусії між істориками в Польщі стали неможливими. Вігтак, форум призупинив свою роботу

Плакат на підтримку історика Григорія Купріяновича, якого намагалися притягнути до відповідальності за доповідь про знищення польськими підпільниками українців Холмщини. До акції долучилися українські та польські громадські діячі та історики

документів, проводяться фахові дискусії. Проте і в Польщі, і в Україні лишаються люди, які по-іншому дивляться на це питання. Найбільше їх серед жертв конфлікту та їхніх нащадків. Особливо активними ці процеси є в Польщі. Середовище так званих «кросов'яків» зуміло актуалізувати цю тему в політиці після 2015 року. Одностороннє бачення конфлікту, де винні лише українці, а жертви лише поляки, закріплене високими політичними рішеннями, стало причиною погіршення в останні роки стосунків між Польщею та Україною.

Проте історія — не лише джерело непорозуміння. Вона здатна вселити оптимізм, адже демонструє — навіть у найтемніші часи взаємної ненависті з обох боків були люди, здатні зупинити її наростання і зробити так, аби українці та поляки знову подали один одному руки.

Акція представників польської громадянської проти руйнувань українських пам'ятників у Польщі. Кишиштоф Становський та Іза Хруслінська на місці сплюндрованої могили вояків УПА зачитують «Відозву з Верхраті». 16 жовтня 2016 року. «Дивлячись сьогодні на знищені могили у Верхраті та Монастирі закликаємо: опам'ятаймося! Байдужість, як і мова ненависті, наповнені азарцією: написи на будинках, знищення надзробків, атакування людей, які йдуть у процесі, які моляться на могилах предків, нищать наш спільний дім» — читаємо в документі, який серед інших підписали Зігнев Бук, Богуміла Бердиховська, Оля Гнатюк, Данута Куронь, Казімеж Войціцький

БАТЬКІВЩИНА	3
СТАРТОВІ УМОВИ. НА РУЇНАХ ІМПЕРІЙ	4
СТАРТОВІ УМОВИ. НА РУЇНАХ КОМУНІЗМУ	6
РЕВОЛЮЦІОНЕРИ, ЛЕГІОНЕРИ, ЕМІГРАНТИ	8
ОДНА РОДИНА – ДВІ НАЦІЇ. ШЕПТИЦЬКІ	12
ОДНА РОДИНА – ДВІ НАЦІЇ. АННА ВАЛЕНТИНОВИЧ ТА ІВАН СУЩУК.	14
ГРОМАДЯНИ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ: УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА	16
ГРОМАДЯНИ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ: ДРУГА РІЧ ПОСПОЛИТА	18
ВІЙНА: 1918-1919 РОКІВ	22
ВІЙНА: 1942–1947 РОКІВ	25
ЗЛОЧИНИ	28
СОЮЗНИКИ: 1920 РІК	30
СОЮЗНИКИ: 1945–1946 РОКИ	32
УКРАЇНЦІ ТА ПОЛЯКИ – ЖЕРТВИ ТОТАЛІТАРИЗМУ	34
ЖЕРТВИ ТОТАЛІТАРИЗМУ. ВІРА І ВІТОЛЬД	36
ДЕПОРТАЦІЇ	38
АРХІТЕКТОРИ ПОРОЗУМІННЯ. ЄЖИ ГЄДРОЙЦЬ	41
АРХІТЕКТОРИ ПОРОЗУМІННЯ. БОГДАН ОСАДЧУК	43
РУХ ДО «СОЛІДАРНОСТІ»	46
ПАМ'ЯТЬ	49

